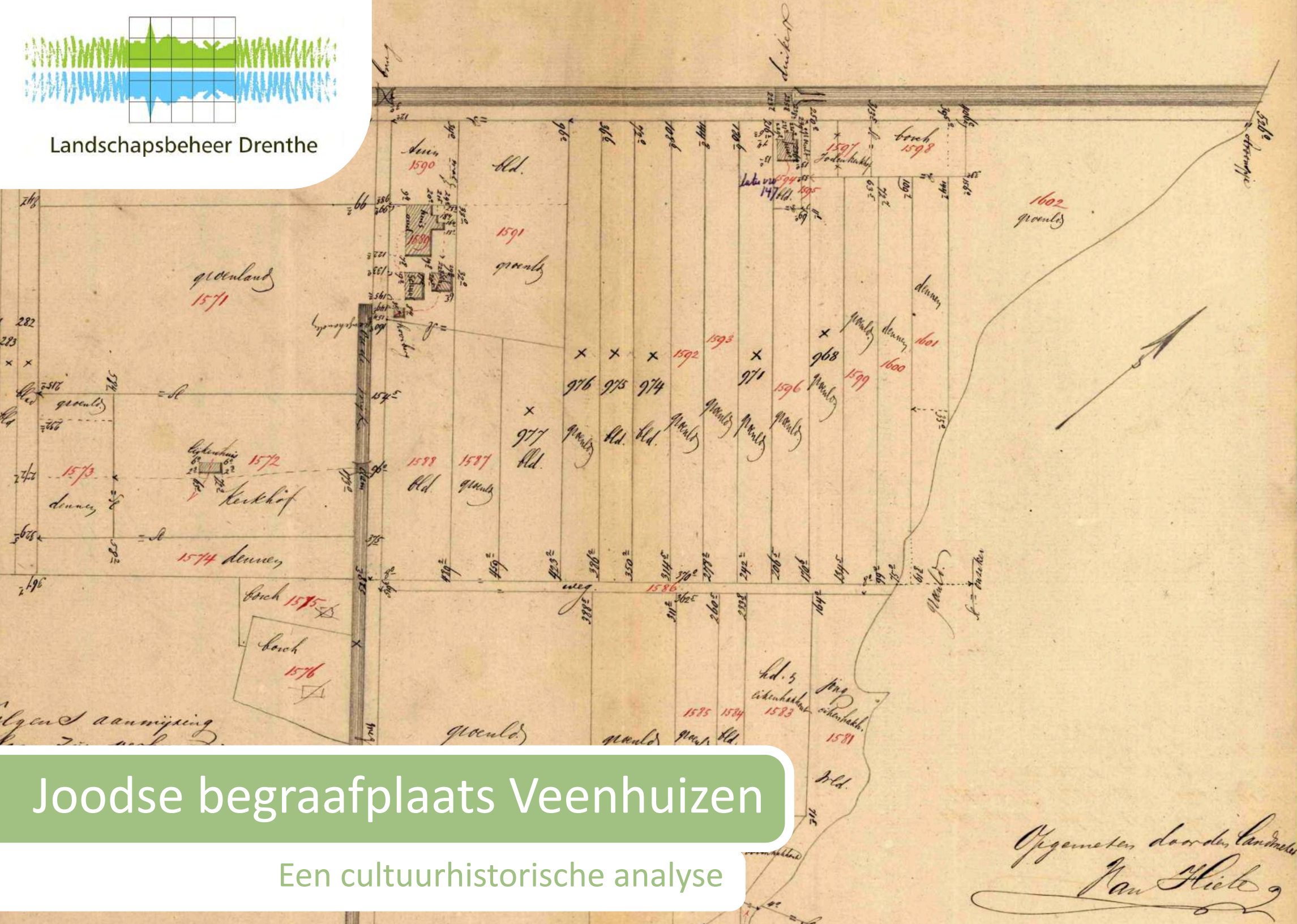

Landschapsbeheer Drenthe

Joodse begraafplaats Veenhuizen

Een cultuurhistorische analyse

Opgemeten door den Landmeter
Jan Hiele

Inhoudsopgave

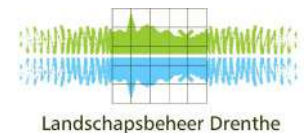
1. Joodse gemeenschap Veenhuizen	4
1.1 Overzicht belangrijke jaartallen	4
1.2 Joodse gemeenschap in Veenhuizen 1823-1858	4
1.3 Joodse gemeenschap in Veenhuizen 1859-1890	5
1.4 Regels voor begraven	6
1.5 Begraafregisters	7
1.6 Archiefonderzoek naar overledenen	8
2. Biografie van de begraafplaats	9
2.1 Aanleg van de begraafplaats	9
2.2 Sluiting begraafplaats	12
2.3 Ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis	12
3. Karakteristieken van de begraafplaats	15
3.1 Grafmonument	15
3.2 Betonnen paaltjes	16
3.3 Metaheerhuisje	16
3.4 Oriëntatie	17
3.5 Ordening en ouderdom van graven	17
3.6 Gebruiksstatus	18
3.7 Kohaniempad	18
3.8 Omheining	18
3.9 Toegangshek	18
4. Aardkundige analyse en grondradaronderzoek	20
4.1 Aardkundige situatie	20
4.2 Grondradaronderzoek	21
4.3 Duiding resultaten	22
5. Uitgangssituatie	23
5.1 Beschrijving uitgangssituatie bij projectstart	23
5.2 Joodse begraafplaatsen in de Koloniën van Weldadigheid: een vergelijking	24
6. Aanbevelingen	26
6.1 Streefbeeld	26
6.2 Aanbevelingen voor herstel en beheer	26
Literatuurlijst	28
Eindnoten	29

Colofon

Titel:	Joodse begraafplaats Veenhuizen Een cultuurhistorische analyse
Versie:	juni 2024
Opdrachtgever:	Gemeente Noordenveld
Opdrachtnemer:	Landschapsbeheer Drenthe T (0592) 316 616 info@lbdrenthe.nl www.lbdrenthe.nl
Tekst:	Marijke Zwart Anja Verbers
Vormgeving:	LaagLand Media
Afbeeldingen:	Medewerkers Landschapsbeheer Drenthe Medusa www.topotijdreis.nl www.dinoloket.nl

Mede mogelijk gemaakt door:

het
cultuurfonds

provincie Drenthe

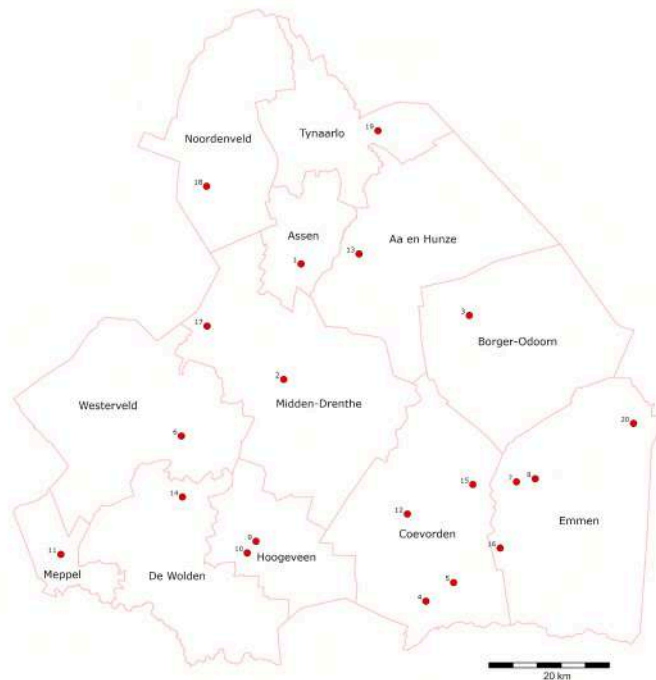
Inleiding

Op de grens van het beekdal van de Slokkert en het kolonielandschap ligt de Joodse begraafplaats van Veenhuizen. Veenhuizen is onderdeel van de Koloniën van Weldadigheid en sinds 2021 aangewezen als Unesco Werelderfgoed. Veenhuizen heeft als voormalige kolonie een uitzonderlijke geschiedenis en een karakteristieke ruimtelijke structuur waarin landschap en bebouwing nauw verweven zijn. Over de Joodse begraafplaats in Veenhuizen is nog maar weinig bekend. Daarom heeft Landschapsbeheer Drenthe een cultuurhistorisch onderzoek uitgevoerd, dat als basis dient voor een herstel- en beheerplan.

In Nederland zijn 238 historische Joodse begraafplaatsen bekend. Deze zijn verspreid over het land te vinden in steden, dorpen, weidegebieden of bossen. Vaak zonder dat er nog een Joodse gemeenschap is. Na de Tweede Wereldoorlog zijn veel Joodse gemeenten samengevoegd of opgeheven. De begraafplaatsen van opgeheven gemeenten bestaan nog steeds, omdat Joodse begraafplaatsen eeuwige grafrust kennen en niet geruimd mogen worden. Ze blijven achter als stille getuigen van het verdwenen Joodse leven. Vaak is er maar weinig bekend over het ontstaan van de begraafplaats en de gemeenschap die daar leefde. Cultuurhistorisch onderzoek biedt dan een uitkomst.¹

Uitleg methodiek

De cultuurhistorische analyse is uitgevoerd volgens de handreiking die door het Steunpunt Erfgoed Drenthe is uitgewerkt in opdracht van provincie Drenthe. Deze handreiking gaat uit van een integrale benadering voor het beheer en onderhoud van Joodse begraafplaatsen in Drenthe. Het bestaat uit verschillende onderdelen, zoals een onderzoek naar de ruimtelijke

Overzicht ligging Joodse begraafplaatsen in provincie Drenthe

ontwikkelingsgeschiedenis, de relatie met de lokale Joodse gemeenschap en een cultuurhistorische analyse van de karakteristieken van de begraafplaats. Daarnaast wordt gekeken naar de huidige (ruimtelijke) situatie van de begraafplaats. Deze informatie wordt vervolgens gecombineerd om tot een aantal aanbevelingen te komen.

In de handreiking wordt veel informatie gegeven over de Joodse begraaf- en grafregels in de veronderstelling dat deze informatie geen algemene kennis is. Joodse begraafplaatsen hebben een specifieke aanpak en vergen een voor de Joodse gemeenschap passende

vergen een voor de Joodse gemeenschap passende behandeling. Het cultuurhistorisch onderzoek is uitgevoerd in nauwe samenwerking met en volgens de richtlijnen van het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap (NIK).

Leeswijzer

In het eerste hoofdstuk zijn de resultaten uit het archiefonderzoek vevat in een beschrijving van de ontwikkeling van de Joodse gemeenschap in Veenhuizen in de periode vanaf de oprichting van de kolonie in 1823 tot de opheffing van de Joodse gemeente in Veenhuizen in 1890. Ook wordt stilgestaan bij de mensen die (mogelijk) hier begraven zijn en de voorschriften die vanuit het Joodse geloof gerespecteerd worden bij het begraven van overledenen.

In het tweede hoofdstuk wordt de biografie van de begraafplaats beschreven aan de hand van archiefonderzoek en kaartanalyses. Er wordt stilgestaan bij het ontstaan van de begraafplaats, de ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis en de sluiting. In het derde hoofdstuk worden de karakteristieken van de begraafplaats beschreven aan de hand van de methodiek van het Steunpunt Erfgoed Drenthe. In het vierde hoofdstuk komen de resultaten van het grondradaronderzoek aan bod en het vijfde hoofdstuk bevat een beschrijving van de huidige situatie. Het rapport sluit af met een aantal conclusies en aanbevelingen voor herstel en toekomstig beheer en onderhoud in hoofdstuk zes.

1. Joodse gemeenschap Veenhuizen

1.1 Overzicht belangrijke jaartallen

- 1818 Oprichting vrije kolonie Frederiksoord
- 1819 Oprichting onvrije kolonie Ommerschans
- 1820 Oprichting vrije koloniën Willemsoord en Wilhelminaoord
- 1823 Oprichting onvrije kolonie Veenhuizen
- 1823 Eerste Joodse wezen komen waarschijnlijk naar Veenhuizen
- 1829 Koninklijk Besluit verbod op begraven in/bij kerken
- 1839 -Besluit permanente commissie der Maatschappij van Weldadigheid: voortaan zullen Israëlitische bedelaars kolonisten uitsluitend in Veenhuizen worden gevestigd
 - Oprichting synagoge
 - Aanstelling Joodse leraar Nieuwied
- 1845 Eerste vermelding Joodse begraafplaats op kadastrale kaart
- 1849 Cholera epidemie in Veenhuizen
- 1859 Overname Ommerschans en Veenhuizen door het Ministerie van Binnenlandse Zaken
- 1863 Geen wezen meer naar Veenhuizen
- 1869 Begrafeniswet
- 1875 - Overgang naar Ministerie van Justitie (Rijkswerkinrichting)
 - Begraafregister Joodse begraafplaats
- 1889 Sluiting Ommerschans
- 1890 - Joodse veroordeelden worden niet meer naar Veenhuizen gestuurd
 - Opheffing Joodse gemeente Veenhuizen
 - Joodse leraar Nieuwied vertrekt naar Assen
- 1893 - Sluiting Joodse begraafplaats
 - Synagoge buiten gebruik gesteld
- 1981 Veenhuizen openbaar toegankelijk

1.2 Joodse gemeenschap in Veenhuizen 1823-1858

De kolonie in Veenhuizen werd in 1823 opgericht. De onvrije kolonie was in eerste instantie opgezet om 4000 wezen en vondelingen op te vangen in drie carré-vormige gebouwen. In het land was weerstand tegen het sturen van kinderen naar de koloniën, waardoor het niet lukte om de kolonie Veenhuizen vol te krijgen met wezen.² Eén van de gebouwen in Veenhuizen werd daarom heringericht om bedelaars op te vangen. Uit de inschrijfregisters moet wel op te maken zijn wanneer de eerste Joodse wezen en bedelaars naar Veenhuizen kwamen. Het zoeken in de inschrijfregisters is complex en tijdrovend en was geen onderdeel van dit onderzoek. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen om wie en wanneer dat ging. Wat wel duidelijk is geworden, is dat in de inschrijfregisters in een aparte kolom de religie van ingeschreven persoon werd genoteerd. Voor de Joodse geloofsovertuiging werd de afkorting 'isr.' Gebruikt, wat naar israëlitisch verwijst.

Over het ontstaan van de Joodse gemeenschap in Veenhuizen in deze vroegste periode is niet veel naar voren gekomen uit archiefstukken van de Maatschappij van Weldadigheid (periode 1818-1970). In het Drents Archief te Assen is een concept van een reglement bewaard gebleven dat in 1818 door een subcommissie van de genootschap Tot Nut en Beschaving in Amsterdam is opgesteld: *Reglement voor het ritueele, te betrachten door de israëlitische kolonisten*.³

Het document omvat zes pagina's met voorschriften voor Joodse kolonisten. Het gaat om zaken van huishoudelijk aard, zoals de bereiding van voedsel en kledingvoorschriften, maar ook rust- en feestdagen. Het is niet met zekerheid te zeggen of het reglement daadwerkelijk is ingevoerd. Het toont in ieder geval wel aan dat het bestuur vanaf de oprichting van de Maatschappij van Weldadigheid neutraal tegenover verschillende geloofsovertuigingen stond. Het is de vraag hoe dit zich naar de praktijk vertaalde, aangezien het zeker in de beginperiode de vraag is of er toezicht gehouden wordt op de naleving van de voorschriften. Wel is zeker dat men binnen de gestichten naar godsdienst werd ingedeeld. De Joodse afdeling bestond uit een jongens- en meisjeszaal.⁴ Op de Joodse afdeling werd ook Joods personeel ingezet.

In 1839 krijgt Veenhuizen een eigen synagoge en godsdienstig leraar. Vanaf de aanstelling van deze Joodse leraar, Izak Nathan Nieuwied, zal er meer toezicht zijn geweest op het Joodse leven in de kolonie. Vanaf dat moment vindt er ook correspondentie plaats tussen Nieuwied en de Hoofdcommissie tot de zaken der Israëlieten in Amsterdam (hierna: Hoofdcommissie), waar gegevens uit af te leiden zijn over de Joodse gemeenschap in Veenhuizen. De gemeenschap bestaat in 1839 uit 35 mensen.⁵ Vanaf 1840 dient Nieuwied maandelijks een staat op te sturen naar de Hoofdcommissie in Amsterdam. Op deze staat houdt Nieuwied de samenstelling van de Joodse gemeenschap in Veenhuizen bij. Ook veranderingen in de gemeenschap vanwege geboortes, overlijden, vertrek of aankomst werden op deze voorgedrukte, door de Hoofdcommissie aangeleverde staten ingevuld. (Een deel van) de staten zijn terug te vinden in het Nationaal Archief, waar het archief van de Hoofdcommissie uit de periode 1814-1870 is ondergebracht.⁶

Het is aannemelijk dat het aantal Joodse overlijdens in Veenhuizen in de periode 1840 – 1859 terug te vinden is op deze staten. Binnen de kaders van dit onderzoek voert het te ver om het archief van de Hoofdcommissie op deze gegevens na te zoeken; de brieven zijn op volgorde van datum binnenkomst gearchiveerd en de Hoofdcommissie onderhield contacten met een groot netwerk. Voor haar scriptie *Het Joodse pad naar beschaving: de geschiedenis van de Joodse gemeenschap in de koloniën van Willemsoord en Veenhuizen in de Maatschappij van Weldadigheid tussen 1838 en 1850* voor de studie Geschiedenis aan de Vrije Universiteit noteert Myrthe Bleeker 76 overlijdens in Veenhuizen op basis van staten die Nieuwied in de periode 1840-1850 heeft ingestuurd naar de Hoofdcommissie.⁷ Zij gaat echter verder niet in op de details van de overlijdens. In het geval van dit rapport wordt het getal als richtlijn gebruikt voor een schatting van het aantal overleden personen in deze periode (zie paragraaf 1.5).

In de periode 1836-1869 worden er regelmatig inspecties uitgevoerd aan de Israëlitische armenscolen in Nederland. De inspecteurs brachten verslag uit aan Hoofdcommissie. Over Veenhuizen is in deze periode acht keer een verslag van een bezoek ingediend, dat soms samen valt met een bezoek aan Willemsoord. Het eerste verslag over Veenhuizen dateert van 1841. De verslagen vermelden over het algemeen de stand van zaken in het godsdienstonderwijs. Soms werden ook andere zaken benoemd. In één van de verslagen, het verslag van de Tijdelijk Inspecteur der Godsdienstige Israëlitische Scholen, dhr. I. Mulder, van het Joodse leven in Veenhuizen en Willemsoord in 1841, staat een interessante uitspraak die wat licht werpt op de

Joodse begraafplaats in Willemsoord en daarmee ook op de Joodse begraafplaats in Veenhuizen. Aan het einde van het verslag neemt de inspecteur een wens van dhr. Jacobson (godsdienstig leraar in Willemsoord) op:

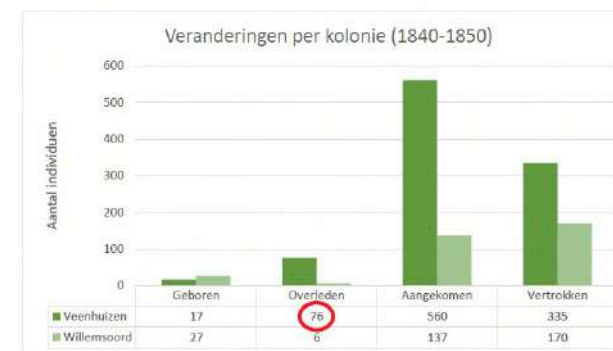
“Den eenigsten wensch, dien ik van den Hr Jacobson vernam, is die, dat het de Hoofd Commissie moge behagen hem van Bijbels en Gebedenboeken ruimer te voorzien, bovendien zoude het hem aangenaam zijn van dezelve de middelen aangewezen te zien om op het graf van overleden kolonisten een houten zerk te kunnen plaatsen.”⁸

De reactie van de Hoofdcommissie op dit verzoek is niet in het archief terug gevonden. Uit het verzoek van dhr. Jacobson blijkt dat in de kolonie Willemsoord onvoldoende middelen beschikbaar zijn om een houten grafmonument op graven van Joodse overledenen te plaatsen. Het is aannemelijk om te stellen dat dit ook voor Veenhuizen het geval is geweest. Op de Algemene Begraafplaats van Veenhuizen werden overleden verpleegden in deze periode ook zonder grafmonument en zonder kist (in een jute zak) begraven.⁹

1.3 Joodse gemeenschap in Veenhuizen 1859-1890

In 1859 werd de kolonie Veenhuizen door de overheid overgenomen van de Maatschappij van Weldadigheid. Eerst door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en in 1875 door het Ministerie van Justitie. Veenhuizen werd vanaf 1875 omgevormd tot een Rijkswerkinstelling voor gevangenen en ‘verpleegden’, met andere woorden bedelaars en landlopers die niet veroordeeld waren voor een misdrijf. Landloperij (het rondzwerven zonder aantoonbare middelen van bestaan) was in 1809 als misdrijf opgenomen in het Wetboek van Strafrecht. In

misdrijf opgenomen in het Wetboek van Strafrecht. In de negentiende eeuw werden vele mannen voor landloperij en bedelarij veroordeeld en voor enkele maanden tot drie jaar ‘opgezonden’ naar de Rijkswerkinstelling in Veenhuizen. Het karakter van de kolonie in Veenhuizen verandert na de overname door de Staat der Nederlanden.

Grafiek 2, bron: Nationaal Archief te Den Haag, Hoofdcommissie tot de Zaken der Israëlieten (2.07.01.05), staten vanuit Willemsoord en Veenhuizen in de periode 1840-1850.

Grafiek waaruit de 76 overlijdens in Veenhuizen in de periode 1840-1850 blijken die door Myrthe Bleeker in de staten van Nieuwied zijn gevonden

Uit deze periode komen de tot nu toe bekende grafregisters van de Joodse begraafplaats.¹⁰ Zij belichten de periode 1875-1907 en 1907-1951. Het is aannemelijk dat de aantallen die hierop vermeld staan, juist zijn (respectievelijk 10 en 2). In deze periode bevinden zich mogelijk minder Joodse mensen in Veenhuizen. Omstreeks 1850 zouden nog 276 Joodse mensen deel uitmaken van de kolonie. Tien jaar later waren dit mogelijk nog 64.¹¹ Een verklaring van de afname kan de overname van de Staat zijn. Ook verhuisden in 1859 enkele Joodse inwoners van Veenhuizen naar Willemsoord.¹² Ook worden er vanaf 1863 geen wezen meer naar Veenhuizen gestuurd. De afname van Joodse bewoners is niet alleen in Veenhuizen zichtbaar: de Joodse gemeenschap in Willemsoord wordt in 1884 opgeheven en was in de jaren daarvoor ook al sterk in aantal afgenomen.¹³

Vanaf 1890 stuurde de Staat der Nederlanden geen Joodse mensen meer naar Veenhuizen. Zij worden vanaf die datum naar de instelling in Hoorn gestuurd. Dit heeft tot gevolg dat de Joodse gemeente in Veenhuizen in 1890 wordt opgeheven. De Joodse leraar Nieuwied vertrok in 1884 naar de stad Assen, waar hij in 1906 overlijdt op 94-jarige leeftijd. Zijn graf is te vinden op de Joodse begraafplaats aldaar. In 1893 werd de synagoge in Veenhuizen buiten gebruik gesteld en omgebouwd tot hoofdkantoor van de Rijkswerkinrichting Veenhuizen.¹⁴

Grafsteen van Izak Nieuwied op de Joodse begraafplaats in Assen

1.4 Regels voor begraven

Het is van belang om te kijken naar de voorschriften die vanuit het Jodendom worden gesteld aan het begraven van overledenen. Hieruit zijn aanwijzingen af te leiden voor het gebruik en de inrichting van de begraafplaats in Veenhuizen. In de archieven van de Hoofdcommissie is een document bewaard gebleven, dat is getiteld 'Wet op de begraafplaats'. Dit document is te vinden in het Nationaal Archief en betreft een reactie op de concept-begraveniswet die in 1859 in de Staten-Generaal werd besproken. De Hoofdcommissie heeft de Opperrabbijnen van de Joodse gemeenschap in Rotterdam en Den Haag om advies gevraagd. Een aantal zaken in de concept-wet zouden namelijk strijdig zijn met het Joodse geloof. Uit bestudering van het advies lijken de volgende zaken relevant:

- Er wordt niet altijd in kisten begraven, maar ook rechtstreeks in de aarde;
- Ongeboren vruchten onder de zeven maanden dienen begraven te worden;¹⁵
- Joodse mensen die onderweg overlijden dienen op de meest nabij gelegen Joodse begraafplaats begraven te worden;
- Het bewaren van israëlitische lijken dient in een afgezonderd deel van een lijkenhuis te gebeuren, onder bewaking van een Israëliet;
- Het is verboden lijken op elkaar te begraven;
- Het Joodse gedeelte op een algemene begraafplaats moet door middel van een muur of omheining afgeschermd worden;
- Een graf mag niet geruimd of geroerd worden;
- Een ongebruikte of gesloten begraafplaats dient onder toezicht van israëlitisch bestuur te blijven;

- Het israëlitische deel op een algemene begraafplaats moet een eigen ingang hebben;
- Er geldt een verbod op het gebruik of voordeel hebben van wat op graven of begraafplaats groeit, alsook stukken van grafzerken.

Coen Abram (NIK) geeft bovendien aan dat het gebruikelijk is dat men in de noordoostelijke hoek van een Joodse begraafplaats begint met begraven en dat kindergraven zich meer aan de randen of in aparte rijen bevinden. Ook moet er volgens de Nederlandse wet minimaal 65 cm aarde bovenop de kist aanwezig zijn. De gemiddelde diepte van een graf voor volwassenen moet zo'n 115-125 cm betreffen. Voor kinderen is dit 100 cm. Volgens Joodse geleerden moet de onderlinge afstand tussen lijken minimaal zes handbreedten (60 cm) bedragen.¹⁶ Als men ervanuit gaat dat in een kist wordt begraven, dan moet er 40 cm tussenruimte tussen graven aangehouden worden. In het algemeen worden grafrijen gevuld op volgorde van overlijden. Alhoewel het gebruikelijk is om echtgenoten of directe familieleden naast elkaar te begraven (hiervoor kan een ruimte naast het graf gereserveerd worden afhankelijk van wat de betreffende Joodse gemeente toe laat), is het niet aannemelijk dat hier in Veenhuizen rekening mee is gehouden. Dit heeft te maken met het karakter van de kolonie in de vroege periode, wanneer er vooral wezen en bedelaars/landlopers in Veenhuizen gehuisvest worden. Voor werknemers in de kolonie Veenhuizen gold dat gezinnen na het overlijden van de kostwinner of bij verandering van werkgever niet in Veenhuizen mochten blijven wonen.

NUMMER DER GRAVEN.	NOMMER DER OVERLIJDEN.	NAMEN		DATUM		AANMERKINGEN.
		DER EIGENAAREN.	DER BEGRAVENE LIJKEN.	VAN OVERLIJDEN.	DER BEGRAVING.	
1			Rudi Jacobsen	1 April 1877	2 April 77	
2			P. de Jong	18 Jan 1878	19 Jan 78	

Begraafregister Joodse ambtenaren 1875-1907

NUMMER DER GRAVEN.	NOMMER DER OVERLIJDEN.	NAMEN		DATUM		AANMERKINGEN.
		DER EIGENAAREN.	DER BEGRAVENE LIJKEN.	VAN OVERLIJDEN.	DER BEGRAVING.	
1			Frank A.	21 Jan 1877	22 Jan 77	
2			R. Rindt	24 Dec 1877	25 Dec 1877	
3			J. Brouwer	5 Dec 77	13 Dec 77	
4			M. Hartog	23 Dec 77	24 Dec 77	
1			Adrian M.	21 Dec 77	24 Dec 77	
2			Cohen	8 Dec 77	11 Dec 77	
3			Herman	4 Dec 1877	7 Dec 77	
4			S. Maltzer	15 Dec 77	18 Dec 77	

Begraafregister Joodse verpleegden 1875-1907

NUMMER DER GRAVEN.	NAMEN		DATUM	
	DER EIGENAAREN.	DER BEGRAVENE LIJKEN.	VAN OVERLIJDEN.	DER BEGRAVING.
M. Graf		M. de Vos	16 April '02	17 April '02
		A. Mandelstam	27 Aug '02	31 Aug '02

Begraafregister 1907-1951

1.5 Begraafregisters

Van de Joodse begraafplaats in Veenhuizen zijn drie begraafregisters bekend. Deze komen uit de periode:

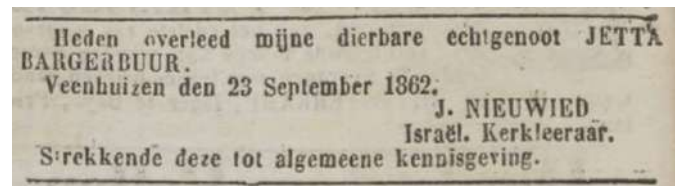
- 1875-1907 israëlitische ambtenaren (2 namen)
- 1875-1907 israëlitische verpleegden (8 namen)
- 1907-1951 Joodse kerkhof (2 namen)

Daarnaast staat er een grafsteen op de begraafplaats, waarvan de overleden persoon niet in de registers voorkomt, maar wel met zekerheid gezegd kan worden dat deze persoon hier begraven is.

De namen van 13 Joodse mensen zijn met archiefmateriaal direct te verbinden aan de begraafplaats. Het aantal van 13 is echter niet representatief voor de vroege periode van de kolonie Veenhuizen (1823-1859), waarin veel (Joodse) weeskinderen en landlopers naar Veenhuizen werden gestuurd. Na 1859 veranderde het karakter van de kolonie in Veenhuizen door de overname van de Staat en verhuisden Joodse bewoners verhuisden naar Willemsoord. Na 1863 werden geen wezen meer naar Veenhuizen gestuurd. In 1890 werd de Joodse gemeente in Veenhuizen opgeheven en zullen nauwelijks Joodse mensen zijn achtergebleven. Myrthe Bleeker onderzocht voor haar scriptie in 2019 de staten van de onderwijzer Nieuwied over de veranderingen in de Joodse gemeenschap te Veenhuizen in de periode 1838-1850. Het aantal overlijdens dat door haar wordt genoemd (76 over een periode van 10 jaar) lijkt ook voor de periode vóór 1838 en tot zeker 1859 realistisch. Als het aantal overlijdens geëxtrapoleerd wordt naar deze hele periode van 37 jaar, zou dit op zo'n 280 overledenen uit komen.

1.6 Archiefonderzoek naar overledenen

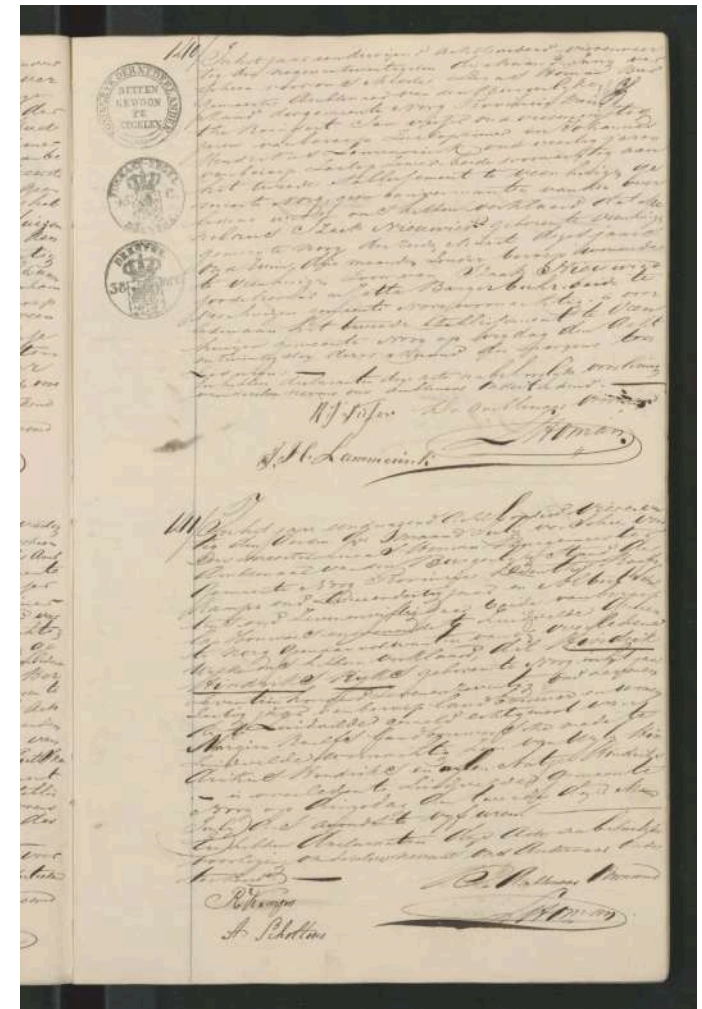
Het hiervoor genoemde aantal van circa 280 overleden personen vraagt om verduidelijking door middel van archiefonderzoek. In de bijlage is een lijst opgenomen van zestig namen. Een vrijwilliger van het Vierde Gesticht, Grietje van der Does, heeft zich ingezet om een groot deel van de nu bekende namen naar boven te krijgen. De lijst is verre van compleet. In het kader van dit project voert het te ver om alle namen van Joodse overledenen terug te zoeken in de burgerlijke stand en te vergelijken met de inschrijfregisters van de Maatschappij van Weldadigheid in het Drents Archief te Assen en later de Rijkswerkinstellingen (eveneens in het Drents Archief te Assen). Deze vergelijking is essentieel, omdat in de burgerlijke stand geen religie vermeld staat en in de inschrijfregisters wel. Daarnaast moesten soms voorouders teruggezocht worden in de plaats van herkomst om met zekerheid vast te kunnen stellen dat zij van Joodse afkomst zijn.

*Overlijdensbericht Jetta Jacoba Bargerbuhr in de Provinciale Drentsche en Asser Courant van 27 september 1862.
Bron: www.delpher.nl*

Wat blijkt uit de lijst die tot nu toe samen is gesteld, is dat van de 60 namen er 15 minderjarig zijn, waarvan zelfs 7 minder dan een jaar oud. Kijkend naar de historie van Veenhuizen als onderkomen voor wezen en vondelingen, zou het in de lijn der verwachting liggen dat er naar verhouding meer kinderen begraven zijn dan hieruit naar voren komt. Het is interessant om de

lijst te vergelijken met de verschillende periodes die de kolonie Veenhuizen heeft doorgemaakt. Gelet op de sterfdata blijkt dan dat in de periode 1823-1859 er 34 overleden personen in de registers en door middel van archiefonderzoek zijn teruggevonden. Hiervan zijn 8 minderjarig. In de periode 1859-1890 gaat het om 22 personen, waarvan 7 minderjarig. Het is echter te voorbarig om hier conclusies aan te verbinden. Toekomstig en diepgaander archiefonderzoek zal moeten uitwijzen om hoeveel personen het in totaal gaat.

De overlijdensakte van Menelaus Nieuwied uit de Burgerlijke Stand van gemeente Norg. De zoon van Izak en Jetta Jacoba Nieuwied overleed op een leeftijd van 3 maanden op 28 juni 1844.

2. Biografie van de begraafplaats

Adres:	Kerklaan, Veenhuizen (einde doodlopende weg)
Eigenaar:	Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap (NIK)
Onderhoud:	Gemeente Noordenveld
Stichting:	Rond 1839 vermeld op kadastrale kaart, vermoedelijk al eerder in gebruik
Aantal grafstenen:	1
Bereikbaarheid:	Betonpad is afgesloten d.m.v. hek en schrikdraad, maaipad wordt gerealiseerd
Status:	Gesloten

Ligging van de Joodse begraafplaats in Veenhuizen

2.1 Aanleg van de begraafplaats

Zoals eerder in dit rapport al verduidelijkt werd, was vanaf de aanvang van de kolonie Veenhuizen aandacht voor verschillende geloofsovertuigingen, waaronder ook de voorschriften vanuit het jodendom. Het concept-

ook de voorschriften vanuit het jodendom. Het concept-reglement uit 1818 met voorschriften voor Joodse kolonisten is daar bewijs van. Naast zaken van huishoudelijke aard staat in reglement ook beschreven wat erin het geval van sterfgevallen gedaan moest worden:

“Eindelijk herinnert de subcommissie dat de mannelijke kinderen met de acht dagen besneden moeten worden, dat de gestorvenen op eene Joodsche begraafplaats begraven moeten worden, en dat bij sterfgevallen van ouders en kinderen, man en vrouw, broeders en zusters, ten minste in de eerste drie dagen na de begravenis, de begraafdag mede gerekend, geen arbeid mag verrigt worden.”¹⁷

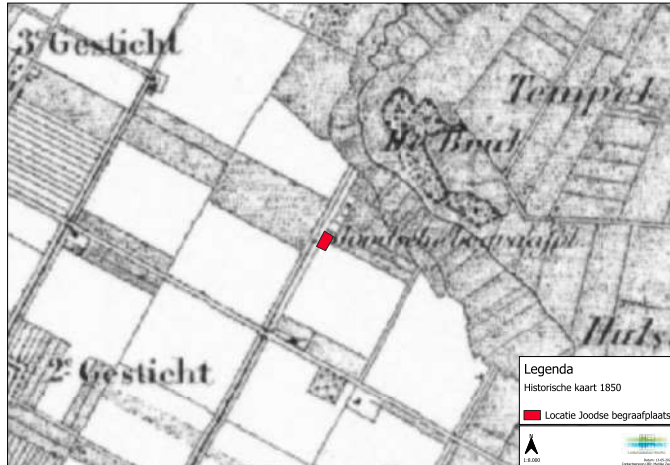
Voor dit onderzoek is het vooral interessant dat in 1818 al duidelijk werd gemaakt aan de Maatschappij van Weldadigheid dat er een Joodse begraafplaats aangelegd moest worden in het geval van overledenen. Tijdens dit onderzoek is geen correspondentie of ander archiefstuk gevonden waaruit blijkt dat bij de oprichting van de kolonie Veenhuizen in 1823 daadwerkelijk een stuk grond voor deze functie werd aangewezen. Toekomstig en diepgaander archiefonderzoek kan hier een ander licht op werpen. In 1825 werden wel de Hervormde kerk en de rooms-katholieke kerk in Veenhuizen in gebruik genomen en werden om beide kerken kerkhoven aangelegd. Al snel bleken deze kerkhoven ongeschikt vanwege een te hoge grondwaterstand op deze locaties. Daarom werd in 1830 op een wat zandiger hoger gelegen perceel buiten het dorp de algemene begraafplaats aangelegd, later bekend als het Vierde Gesticht van Veenhuizen¹⁸. Op deze begraafplaats werden aparte vakken voor verpleegden en ambtenaren aangelegd, als ook voor de verschillende geloofsovertuigingen. Op de algemene begraafplaats is geen plek aangewezen voor Joodse

wat er op wijst dat zij in 1830 een andere plek tot hun beschikking hadden om hun doden te begraven.

In het kader van het onderzoek is nagegaan of er in de nabijheid van Veenhuizen al een andere Joodse begraafplaats in gebruik was. Het nabijgelegen dorp Norg kent geen Joodse begraafplaats en de dichtstbijzijnde Joodse begraafplaats zou dan in Assen, Smilde of Leek gelokaliseerd zijn geweest. Het begrafenisregister de Joodse begraafplaats van de stad Assen is vanaf 1852 bijgehouden; de namen die in deze periode zijn genoteerd, komen niet overeen met overledenen uit Veenhuizen in diezelfde periode. Hetzelfde geldt voor Smilde en Leek. In de negentiende eeuw was het nog niet gebruikelijk om overledenen over grote afstanden te verplaatsen. Bovendien ging het in de kolonie Veenhuizen voornamelijk om wezen of bedelaars, die sober en zonder grafsteen werden begraven op de begraafplaatsen in Veenhuizen zelf. Er was geen geld beschikbaar voor het vervoer van een overledene, laat staan voor een begravenis in de plaats van herkomst. Dit alles maakt dat met grote zekerheid valt te zeggen dat de Joodse overledenen vanaf de oprichting van de kolonie Veenhuizen op de Joodse begraafplaats te Veenhuizen begraven zijn.

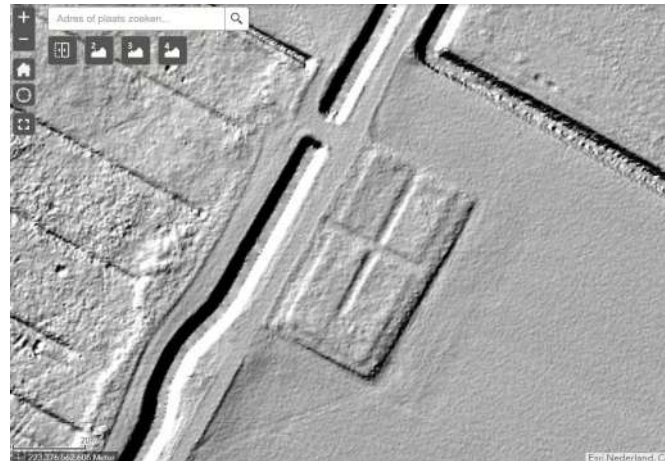
Aanblik Joodse begraafplaats vanaf de overzijde van de wijk in 2021

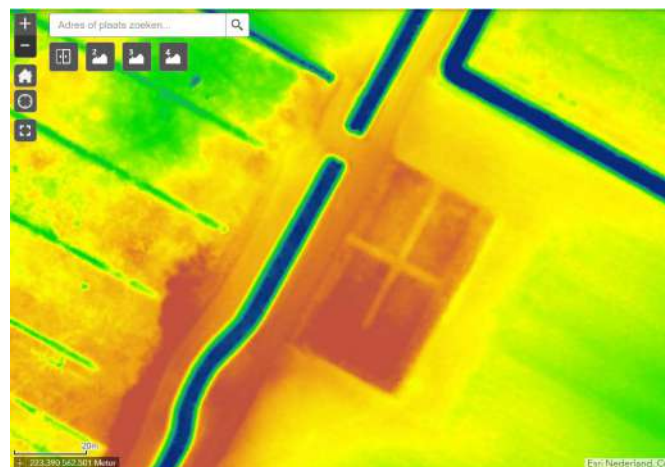
Ligging op de topografische kaart van 1850

Aannemelijk is dat er een stuk grond beschikbaar zal zijn gesteld op het moment dat de noodzaak hiertoe er was. Pas later is de plek formeel vastgelegd als begraafplaats voor de Joodse gemeenschap (zie paragraaf 2.3: Ruimtelijke geschiedenis). Vaak moesten Joodse gemeenschappen genoegen nemen met minder goede grondstukken buiten de bebouwde kom.¹⁹ In Veenhuizen ligt de Joodse begraafplaats ver buiten de bewoonde wereld aan de rand van de kolonie. Van de begraafplaats is geen plattegrond of tekening bekend; deze zal er zeer waarschijnlijk ook niet geweest zijn. Er lijkt geen onderscheid gemaakt te zijn tussen grafvakken voor ambtenaren en verpleegden op de Joodse begraafplaats, zoals wel het geval is op de algemene begraafplaats. Dit valt deels te verklaren door het feit dat er slechts zes Joodse ambtenaren in dienst zijn geweest bij de Maatschappij van Weldadigheid en later de Staat, en dat volgens de regels vanuit het Jodendom in de dood geen onderscheid wordt gemaakt tussen mensen.²⁰ Overigens is geen van deze ambtenaren zelf overleden in Veenhuizen, sommige

familieleden van hen wel. Het enige onderscheid dat gevonden kan worden tussen familieleden van ambtenaren en verpleegden, is dat de echtgenote van de Joodse leraar bij overlijden een grafmonument heeft gekregen.

De hogere ligging van de Joodse begraafplaats ten opzichte van de omgeving is duidelijk zichtbaar met de functie hillshade op het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)

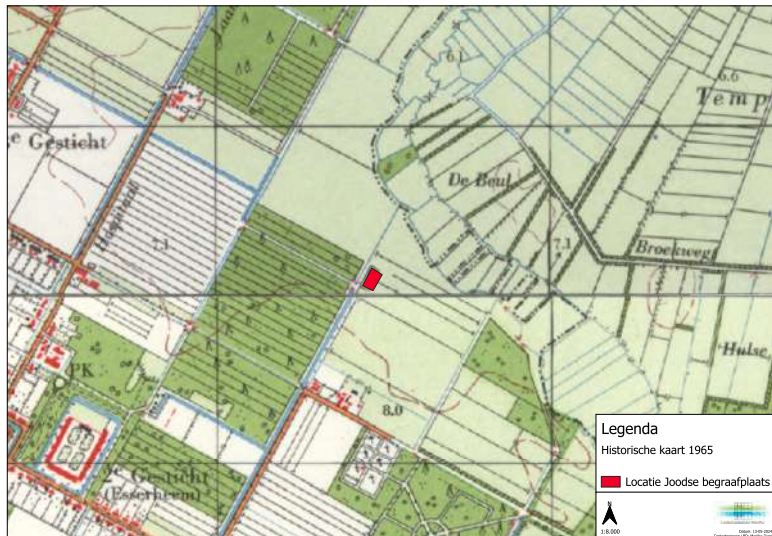
De verdiepte paden op de begraafplaats worden duidelijk zichtbaar op het AHN. Rood is hoog, blauw is laag

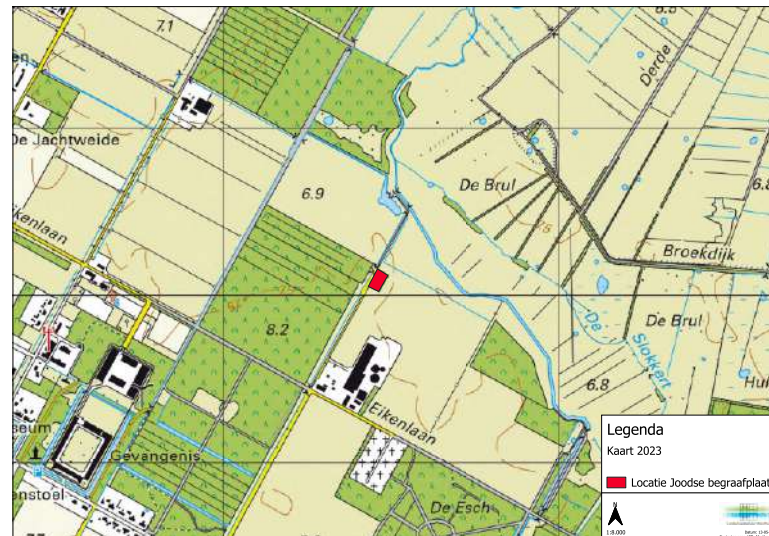
Ligging op de topografische kaart van 1900

Ligging op de topografische kaart van 1923

Ligging op de topografische kaart van 1965

Ligging op de topografische kaart van 2023

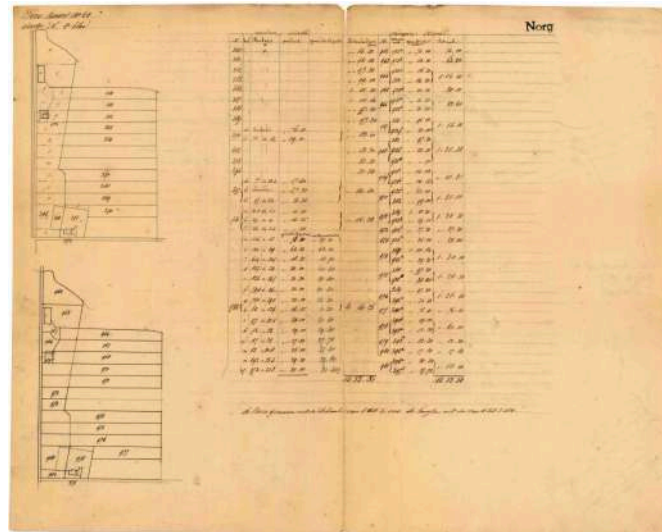
2.2 Sluiting begraafplaats

Uit archiefstukken van de Rijkswerkinrichtingen in het Drents Archief te Assen blijkt dat er in het voorjaar van 1893 correspondentie is geweest tussen Gedeputeerde Staten, het college van burgemeester en wethouders van gemeente Norg en de Hoofddirecteur der rijkswerkinrichtingen te Veenhuizen over de sluiting van de israëlitische begraafplaats in Veenhuizen²¹. Het besluit dat hier door Gedeputeerde Staten over genomen wordt op 27 april 1893, is dat *“indien de begraafplaats nog niet gesloten is, dit alsnog dient te gebeuren”*.²²

Vanuit de Joodse traditie van eeuwige grafrust en de wijze waarop Joden tegen de dood aankijken, wordt een Joodse begraafplaats in principe nooit echt gesloten. Hoe lang er ook niet begraven is, zolang er ruimte is voor nieuwe graven, kan een Joodse begraafplaats gebruikt worden. Met zekerheid is te zeggen dat in 1942 nog twee overledenen begraven zijn. Dit is bekend uit het grafregister. Daarnaast zijn nog een aantal sterfgevallen van vermoedelijk Joodse mensen in Veenhuizen bekend in de periode na 1893. Deze gegevens zijn te vinden in de burgerlijke stand van gemeente Norg. Of deze mensen op de begraafplaats in Veenhuizen begraven zijn, is niet met zekerheid te zeggen. Toekomstig en diepgaander onderzoek in de burgerlijke stand en begraafregisters in de plaats van herkomst kan dit uitwijzen.

2.3 Ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis

Het ontstaan en de ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis van de Joodse begraafplaats in Veenhuizen is aan de hand van een aantal bronnen te traceren. Hiervoor is onder andere gebruik gemaakt van de Kadasterarchieven in het Drents Archief. Via de kadasterviewer (alleen te raadplegen in het Drents Archief te Assen) zijn de opeenvolgende eigenaren van een perceel te achterhalen en zijn de gedigitaliseerde veldwerk kaarten van de percelen in te zien. Een andere bron zijn de historische topografische kaarten die via de website www.topotijdreis.nl zijn in te zien.

*De kaart behorende bij de kadastrale meting uit circa 1850.
Bron: Drents Archief*

De eerste vermelding van de Joodse begraafplaats op deze plek, komt voor op de kadastrale kaart van 1845. Het wordt dan het israëlitisch kerkhof genoemd. Voor deze datum was de plek onderdeel van een groter perceel heide met de aanduiding/verwijzing N396, dat in eigendom is van De Staat der Nederlanden, met als

vruchtgebruiker de Maatschappij van Weldadigheid. Dat de begraafplaats in 1845 voor het eerst op de kadastrale kaart verschijnt, hoeft overigens niet te betekenen dat er daarvoor niet werd begraven op dit perceel. In Beilen is bekend dat de Joodse begraafplaats al veel langer in gebruik was dan dat deze op de kaart vermeld is. Schijnbaar was dit vaker de gang van zaken, want ook van de Joodse begraafplaats in Leek is bekend dat daar al langer werd begraven (met toestemming van de eigenaar). Pas later kreeg het stuk grond dan formeel de status van een begraafplaats. Naar alle waarschijnlijkheid is dit in Veenhuizen ook het geval geweest.

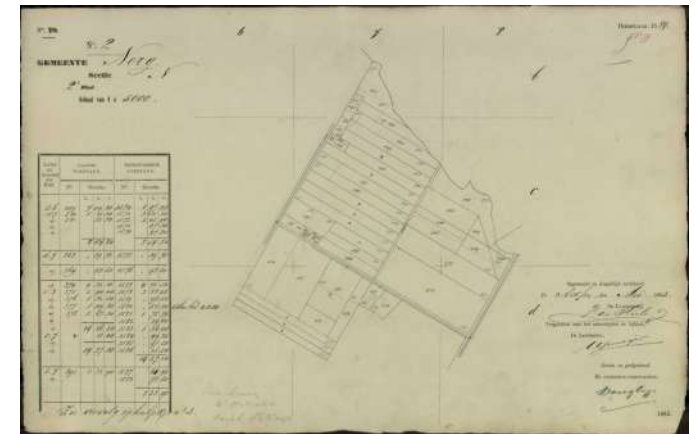
In 1850 is er een nieuwe kadastrale meting met kaart gemaakt, waarbij de ligging van het kerkhof verplaatst is. In plaats van midden in het veld, is het perceel nu aan de weg komen te liggen. Waarom dit is gebeurd is niet meer te achterhalen, omdat de bijbehorende archiefstukken er niet meer zijn. Waarschijnlijk betreft het een verbetering van de eerste meting. De Maatschappij van Weldadigheid blijft eigenaar van het kerkhof. Op de topografische kaarten verschijnt de begraafplaats rond 1850 voor het eerst. Het betreft dan de ligging zoals op de kadastrale kaart van 1850 (dus na aanpassing van de locatie). Aan de noordzijde van de begraafplaats lijkt sprake te zijn van een perceel met bebouwing. Dit is zowel op de kadastrale kaart van 1850 als op de topografische kaart ingetekend. Op de topografische kaart is ook een donkere lijn om het perceel heen getekend met her en der stippen. Vermoedelijk werd het perceel met greppels/sloten en bomen van de omgeving afgescheiden.

Wat verder opvalt is dat zich op de topografische kaart van 1851-1855 een sluis aan de zuidzijde van de begraafplaats bevindt.

De volgende vermelding van het perceel is in 1883 bij wederom een aanpassing van de kadastrale kaart. Na bestudering van de bijbehorende hulpkaarten blijkt dat het perceel in noordelijke richting is verdubbeld in omvang. Het perceel meet op dat moment 33 meter bij 63,5 meter. Waarschijnlijk is dit gedeelte dan al langer in gebruik als begraafplaats: op deze uitbreiding staat de grafsteen van Jetta Jacoba Bargebuhr, overleden in 1862. Na de overname van Veenhuizen in 1859 blijft het perceel eigendom van De Staat der Nederlanden.

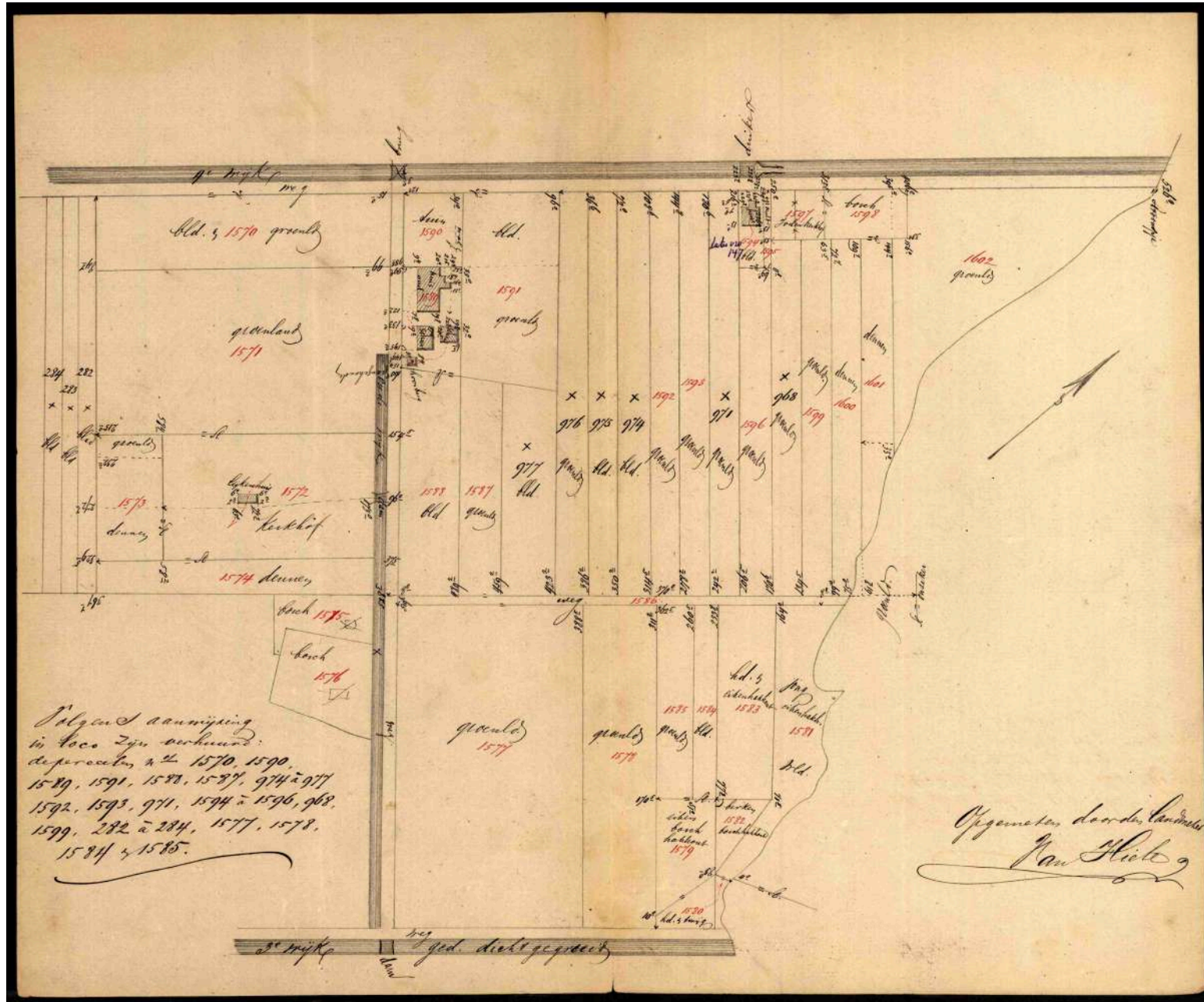
De bebouwing aan de noordzijde is verdwenen, maar nu wordt aan de zuidzijde een perceel met een huis en bouwland ingetekend. Het huisperceel en de begraafplaats worden van elkaar gescheiden door een smalle strook 'groenland'. Het noordelijk gelegen perceel wordt aangeduid als 'bosch'. De aanduidingen komen voort uit de grondschattingsregisters, op basis waarvan de hoogte van de belasting op verschillende percelen werd vastgesteld. De Joodse begraafplaats wordt door de tijd heen als 'onbelast' aangemerkt.

Rond 1900 verschijnt de woning direct ten zuiden van de begraafplaats ook op de topografische kaart. De sluis blijft zichtbaar op de kaart, maar in het water bevindt zich dan ook een dam. Deze dam met duiker wordt voor de woning aangelegd. Het huisperceel is omringt door bomen. De begraafplaats staat op dat moment al als 'vervallen' aangeduid en gaat op in het aangrenzende noordelijkere bosperceel. Rond 1930 is de woning niet meer aanwezig op de topografische kaart, en wordt ook de begraafplaats niet meer aangeduid. Er rest slechts een perceel met naaldbomen. Ook later in de tijd is de Joodse begraafplaats niet meer op de kaart aangeduid. Het bosperceel wordt steeds kleiner en het omringende land wordt vanaf ongeveer 1950 in gebruik genomen, eerst als bouwland en een paar jaar later als grasland. In de jaren negentig van de vorige eeuw wordt de dam over de wijk verplaatst van het voormalige huisperceel naar de noordzijde van de begraafplaats. De afwijkende vorm van de wijk komt ook uit deze periode.

*De hulpkaart behorende bij de kadastrale meting uit 1883.
Bron: Drents Archief*

In 2003 wordt het eigendom van de begraafplaats overgedragen van de Staat der Nederlanden aan het Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap (NIK) voor de koopprijs van € 1. Een paar keer per jaar werd de begraafplaats gemaaid door familie Riedstra van het naastgelegen melkveebedrijf. Deze overeenkomst is opgezegd, omdat na de restauratie het onderhoud door gemeente Noordenveld opgepakt wordt. Het NIK heeft het recht om via de betonnen weg van het waterschap, vanaf de Kerklaan de begraafplaats te bereiken.²³

Verbeterde hulpkaart van de kadastrale meting uit 1883. De Joodse begraafplaats bevindt zich rechtsboven op de kaart met perceelnummer 1597. Bron: Drents Archief

3. Karakteristieken van de begraafplaats

Voor het bepalen van de visie op het herstel, beheer en onderhoud van een Joodse begraafplaats is het van belang om Joodse tradities goed te kennen. Daarnaast spelen de ruimtelijke geschiedenis en eigen karakteristieken van de specifieke begraafplaats een grote rol. Deze kunnen per begraafplaats behoorlijk van elkaar verschillen. Het gaat dan bijvoorbeeld om de ligging van de begraafplaats, de ordening van graven, de oriëntatie van graven, de aanwezigheid van een metaheerhuisje, de ouderdom van aanwezige beplanting etc. Ook de symboliek op grafmonumenten kan veel vertellen over de gemeenschap waar de begraafplaats onderdeel van uitmaakt(e). In dit hoofdstuk worden de karakteristieken van de Joodse begraafplaats in Veenhuizen belicht.

3.1 Grafmonument

Vorm en materiaal

Het materiaal waaruit de grafsteen op de Joodse begraafplaats is vervaardigd, is Belgisch hardsteen, een kalksteen met een grijze kleur. Het betreft een stèle (staande grafsteen) zonder extra verankering door middel van een ijzeren stang aan de achterkant. De bovenkant van de grafsteen is halfrond; een vrij veel voorkomend type in deze periode: de meeste stenen uit de negentiende eeuw op Joodse begraafplaatsen in Drenthe hebben deze vorm. De vorm is niet specifiek Joods, maar komt ook veel voor op christelijke en algemene begraafplaatsen, vaak omdat ze door de plaatselijke steenhouders werden gemaakt. De letters en symboliek zijn opvallend en gezwart.

De algemene staat van de grafsteen is goed; er zijn geen scheuren, barsten of scheefstand waargenomen.

De grafsteen van Jetta Jacoba Bargebuhr op de Joodse begraafplaats in Veenhuizen

Symboliek

In de meeste gevallen zijn de afbeeldingen op Joodse grafstenen als symbool bedoeld. De in Nederland voorkomende afbeeldingen kunnen worden ondergebracht in zeven categorieën:

- Functieaanduiding
- Aanduiding van eigenschap
- Naam symboliek
- Davidsster
- Rouwsymboliek
- Vanitas- of doodssymboliek
- Symboliek die duidt op wederopstanding of geloof op het eeuwige leven²⁴

Op de grafsteen in Veenhuizen is de gekruiste palm- en eikentak als symbool aanwezig. Dit symbool valt in categorie 7: symbolen die duiden op een geloof in een eeuwig leven en de wederopstanding. Deze symboliek is niet typisch Joods en komt ook veel voor op bijv. christelijke graven. De palmtak verwijst naar het paradijs, de eikentak staat symbool voor het eeuwige leven. Bovenop, daar waar de takken elkaar kruisen, is een strik afgebeeld. Verder bevindt zich op de grafsteen een scheidingsteken in abstracte vorm tussen de Hebreeuwse tekst en de Nederlandse tekst. Ook is het tekstgedeelte omvat in een omlijnning die met de vorm van de grafsteen meeloopt.

Tekst

Direct onder de afbeelding van de takken is een Hebreeuwse afkorting aangebracht als inleiding op de graftekst. Gebruikelijk is een afkorting bestaande uit twee letters, dat is ook op deze grafsteen in Veenhuizen het geval. Deze staat voor “Hier is”. De graftekst wordt afgesloten met de afkorting TNSBH: “moge haar ziel gebundeld zijn in de bundel van de levenden”.

De vertaling van de Hebreeuwse tekst luidt²⁵:

Hier is

Het graf van een dierbare, flinke vrouw (Spreuken 31:10)

De echtgenote van de weledele heer Itsik Nieuwriet

*Zij werd met grote eer begraven de tweede
Dag van Rosj Hasjana 5623
TNSBH*

De Nederlandse tekst luidt:
*Jetta Jacoba Nieuwied
Geboren Bargebuhr
Overleden 23 september 1862*

Overige bijzonderheden

Onderaan de grafsteen staat in sierlijk schrift de naam van de steenhouwer gebeiteld: G. Stuvet. De steenhouwerij Stuvet was gevestigd in Assen en specialiseerde zich in grafstenen.²⁶ De firma steenhouwerij Stuvet wordt vermeld in stukken in het gemeentearchief met betrekking tot de plaatsing van het toegangshek van Noorderbegraafplaats in Assen in 1858.²⁷ En in 1882 wordt steenhouwerij Stuvet door de Gedeputeerde Staten gevraagd een monument te ontwerpen voor een herdenkingsmonument in het Grollerholt.²⁸ Het is aannemelijk dat dit dezelfde firma betreft als die de grafsteen voor Jetta Jacoba Nieuwied heeft vervaardigd.

Het merkteken van de steenhouwer op de grafsteenn

3.2 Betonnen paaltjes

Op de begraafplaats bevinden zich twee paaltjes van gewapend beton. Ze zijn ongeveer kniehoog. Op beide paaltjes staat een verwijzing/aanduiding in cijfers en een letter (H3 2 en H3 37), waarvan de betekenis niet achterhaald is. Toekomstig onderzoek kan hier wellicht uitsluitsel over geven. Het ene paaltje bevindt zich op de hoek van het noordoostelijke grafveld, het andere paaltje aan de rand van het zuidoostelijke grafveld. De paaltjes zijn gezien hun locatie en opschrift vermoedelijk geen aanduiding voor grafvelden of rijnummers.

Eén van de betonnen paaltjes met de inscriptie H3 37

Eén van de betonnen paaltjes met de inscriptie H3 2

3.3 Metaheerhuisje

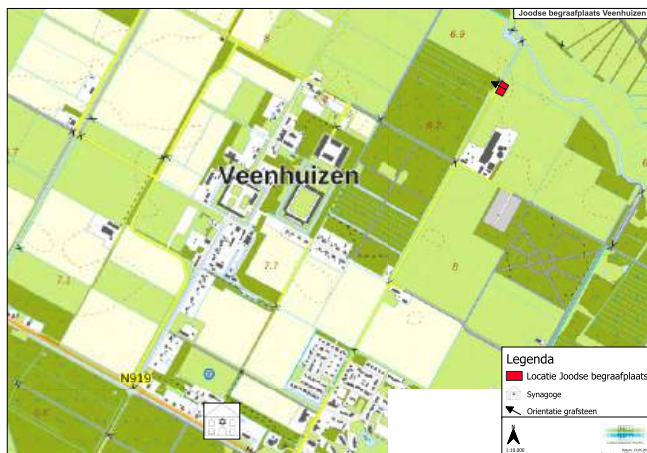
In een metaheerhuisje kunnen de laatste rituele handelingen worden gedaan voordat een overledene begraven wordt. Hierbij kan gedacht worden aan het reinigingsritueel, de afscheidsrede van de rabbijn en het scheuren van de bovenkleding voor de familieleden. Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat er op of bij de Joodse begraafplaats in Veenhuizen een dergelijk gebouwtje heeft gestaan. Ook het grondradaronderzoek laat geen sporen van een gebouwtje zien.

In het onderzoek van H.G. Roelfsema – van der Wissel naar de gezondheidszorg in de koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid wordt een archiefstuk aangehaald waaruit blijkt dat er rond 1830 bij het tweede gesticht in Veenhuizen een soort lijkenhuisje stond, waar de lijken van Joodse kolonisten in werden bewaard.²⁹ Navraag bij restaurant/hotel Bitter en Zoet, gevestigd in het oude hospitaalcomplex in Veenhuizen, leert dat het gebouwtje er nog staat en tegenwoordig in gebruik is als machinekamer. De originele draagbaar bevindt zich in de kelder van het hotel.

3.4 Oriëntatie

Er zijn drie varianten van de oriëntatie van graven op Joodse begraafplaatsen in Nederland:

- 1) de graven zijn op het oosten gericht
- 2) de graven zijn op het zuiden gericht (richting Jeruzalem)
- 3) de graven zijn naar de ingang gericht

De grafsteen is georiënteerd op de ingang en niet op de synagoge in het dorp of de Tempel in Jeruzalem

Volgens Coen Abram (NIK) is het in Nederland gebruikelijk de overledene met het hoofd in de richting van het noord/westen en met de voeten richting het zuid/oosten begraven (richting de Tempel te Jeruzalem). In Drenthe komen alle drie de varianten voor. In Veenhuizen is de grafsteen georiënteerd op de ingang van de begraafplaats. Doordat het grafmonument op de ingang gericht is, is de voorkant van de steen direct in het zicht bij het betreden van de begraafplaats. De graven zijn niet georiënteerd op synagoge die zich ten zuidwesten van de begraafplaats bevindt en waarschijnlijk later gebouwd is (1839) dan dat op deze plek al werd begraven.

3.5 Ordening en ouderdom van graven

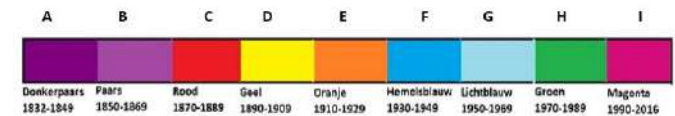
Ruimtelijk gezien valt de begraafplaats te verdelen in vier vlakken. Op basis van archief- en kaartonderzoek is gebleken dat het zuidoostelijke vak de oorspronkelijke omvang en locatie van de begraafplaats betreft. Later is de begraafplaats in zuidwestelijke richting vergroot. Nog weer later is de begraafplaats in omvang verdubbeld in noordelijke richting. Deze uitbreiding heeft in ieder geval voor 1862 plaatsgevonden, aangezien de enige grafsteen zich op dit 'nieuwe' gedeelte bevindt (het overlijdensjaar van Jetta Jacoba Bargebuhr is 1862). Verder archiefonderzoek moet uitwijzen hoeveel mensen er vóór 1862 zijn overleden en hier waarschijnlijk begraven liggen. Aan de hand daarvan kan wellicht ook wat gezegd worden over de hoeveelheid graven en rijen per grafveld.

Veld- en archiefonderzoek heeft geen aanwijzingen opgeleverd over de indeling van de begraafplaats. Het is niet bekend over er rij- en grafnummers zijn gebruikt. Van de periode vóór 1875 zijn ook geen begraafregisters bijgehouden. Op grotere begraafplaatsen kunnen aparte regels zijn voor het begraven van kohaniem, rabbijnen,

bestuurders, leden van het begrafenisgenootschap, martelaren, tevroeggeborenen en/of kinderen. Of dit in Veenhuizen ook het geval is geweest, is niet achterhaald.

Uit archiefonderzoek blijkt dat grafvak A het oudste gedeelte van de begraafplaats betreft

Op Joodse begraafplaatsen is het gebruik dat de graven in rechte rijen naast elkaar liggen, zodat bezoekers niet over graven hoeven te lopen. Ook krijgt iedere overledene een eigen graf en wordt er in Nederland niet boven elkaar begraven. Op sommige Joodse begraafplaatsen in Drenthe zijn familiegraven te vinden, wat zou betekenen dat er niet op volgorde van overlijden werd begraven. In Veenhuizen werden nauwelijks gezinnen geplaatst. Bovendien was het verblijf van mensen in Veenhuizen meestal van tijdelijke aard (zowel als wees en landloper als gedetineerde). Vermoedelijk werd hier dus wel op volgorde van overlijden begraven.

3.6 Gebruiksstatus

Uit archiefonderzoek is gebleken dat de begraafplaats in 1893 gesloten is verklaard door de overheid. De huidige Nederlandse wetgeving stelt dat een begraafplaats die tien jaar niet gebruikt is, gesloten kan worden. Dit gebeurt met Joodse begraafplaatsen in de regel niet, vanwege de eeuwige grafcrust.³⁰ Zo lang er ruimte is op de begraafplaats zou er begraven kunnen worden. Voor zover op dit moment bekend is, is dit voor het laatst gebeurd op de Joodse begraafplaats in Veenhuizen in 1942.

3.7 Kohaniempad

Op sommige Joodse begraafplaatsen is een kohaniempad aanwezig. Dit is een pad op de begraafplaats op een voorgeschreven afstand van graven voor de kohaniem (afstammelingen van het priestergeslacht). Vanwege de religieuze overtuiging dat een begraafplaats onrein is, is het een priester verboden om een begraafplaats te betreden. Het pad is echter niet onrein en op deze manier kan de priester toch de graven van zijn naaste familie bezoeken. Op de Joodse begraafplaats in Veenhuizen is geen aanwijzing gevonden dat er een kohaniempad aanwezig is (geweest).

3.8 Omheining

Een deugdelijke omheining of afscherming van de begraafplaats wordt in het jodendom belangrijk gevonden. Ten tijde van het schrijven van deze cultuurhistorische analyse bestaat de omheining uit betonnen palen, op een kort interval geplaatst en met elkaar verbonden door middel van een glad (verroest) ijzerdraad. Enkele betonnen palen missen of staan scheef, de draad mist ook op een aantal plekken. Het naastgelegen melkveebedrijf heeft schrik- en

prikkeldraad op enige afstand van de grenzen van de begraafplaats geplaatst om koeien te weerhouden op de begraafplaats te komen.

De omheining uit de jaren zestig van de vorige eeuw

In archiefstukken uit 1864 valt te lezen dat de Joodse leraar Nieuwied ontevreden was over de toestand van de synagoge. Ook geeft hij aan dat de begraafplaats door het planten van een jonge beukenheg en het opmaken van de paden enigszins van verwildering was ontdaan. Met meer toezicht en onderhoud zouden de distels geen overhand meer krijgen en de koeien van de buurman de graven niet meer vertrappen.³¹ Hieruit blijkt dat de begraafplaats rond 1864 in ieder geval een jong aangeplante beukenhaag als omheining had. Opvallend is dat dit kort na het overlijden van de eerste vrouw van Nieuwied is en na de uitbreiding van de begraafplaats.

Het is op veel plekken in Drenthe gebruikelijk dat Joodse begraafplaatsen een beukenhaag ter omheining hadden.

Op een aantal plekken valt dit nog terug te zien, zoals in Borger en Dwingeloo. In Zuidlaren staan beukenbomen aan de randen van de begraafplaats en in Willemsoord bestaat de helft van de omheining nog uit een doorgeschoten beukenhaag. Ook de algemene begraafplaats in Veenhuizen is deels begrensd door een beukenhaag.

Volgens mondelinge bronnen komen de betonnen paaltjes uit de jaren zestig van de vorige eeuw. Ze zijn in Veenhuizen gemaakt. Veenhuizen was in die tijd een gesloten gevangenisdorp en had een eigen betonfabriek. Gedetineerden maakten allerlei zaken uit beton bij wijze van werkverschaffing. In het straatbeeld van Veenhuizen verschijnen vanaf de periode voor de Tweede Wereldoorlog dan ook veel betonnen elementen (betonnen bruggen, betonnen kruizen op de algemene begraafplaats). Het sportveld heeft dezelfde betonnen palen als omheining. Waarschijnlijk komen de twee betonnen paaltjes die op de Joodse begraafplaats zijn eveneens uit deze periode en zijn ze in Veenhuizen gemaakt.

3.9 Toegangshek

De toegang tot de begraafplaats wordt gevormd door een witgeverfd, houten hek. Het hek is in zeer slechte staat en meerdere balken zijn verrot. Hoe oud dit toegangshek tot de begraafplaats is, is tijdens het archiefonderzoek niet duidelijk geworden. Wel is het in dezelfde stijl en kleurstelling als andere hekwerken in Veenhuizen uitgevoerd. Er zijn veel overeenkomsten met het toegangshek bij het vierde gesticht (de algemene begraafplaats Veenhuizen). Het huidige hek is gemaakt van eikenhout en bestaat uit twee delen schuin aflopend naar het midden en met in het midden een schuifslot.

De twee hekdelen zijn identiek, hebben een hoogte van een meter in het midden en hebben zes smallere spijlen. De twee hoekpalen zijn van een net verschillende afmeting en hebben een diamantkop.

Het hek van de algemene begraafplaats in Veenhuizen heeft veel overeenkomsten met het toegangshek op de Joodse begraafplaats

Het toegangshek van de Joodse begraafplaats vóór de restauratie

4. Aardkundige analyse en grondradaronderzoek

Het archiefonderzoek vertelt een deel van het verhaal. Om meer duidelijkheid te krijgen over het aantal graven of verzakte grafmonumenten, is er ook grondradaronderzoek uitgevoerd door Medusa Explorations B.V. in juli 2023. De grondradar is een manier om informatie over het fijne reliëf en afwijkingen in de bodem te achterhalen zonder de grond te verstoren. Dit is belangrijk vanwege de eeuwige grafrust op een Joodse begraafplaats en de manier waarop Joden tegen de dood aankijken.

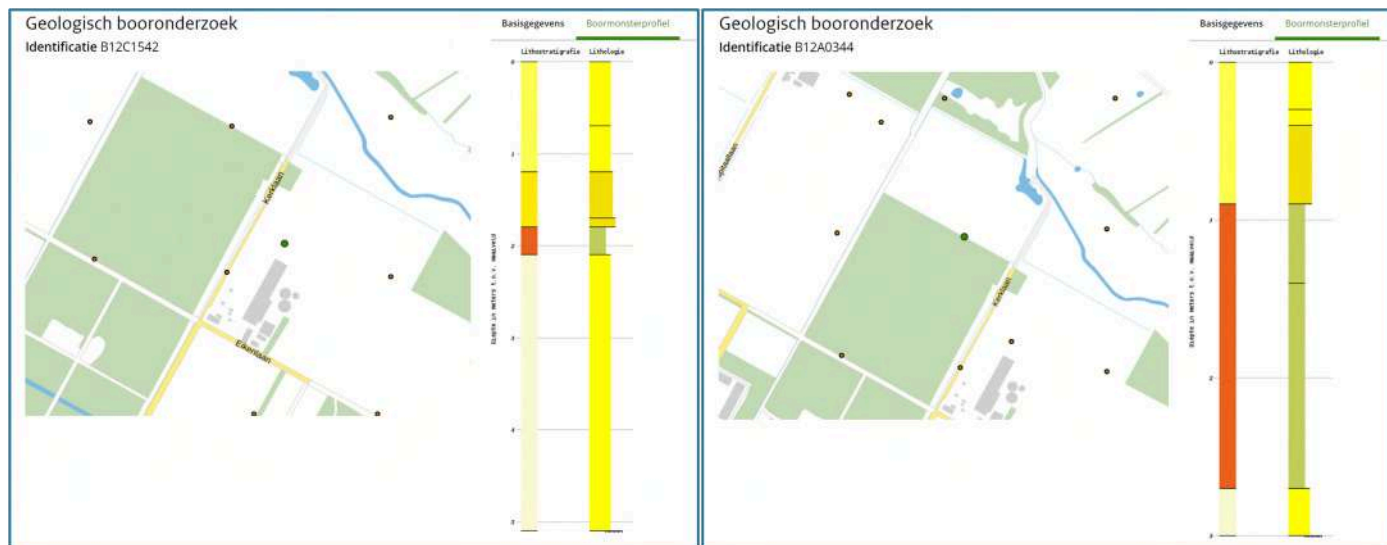
4.1 Aardkundige situatie

De locatie van de Joodse begraafplaats ligt aan de rand van het beekdal de Slokkert, en ligt op de rand van een keileempakket, dat dateert uit de voorlaatste ijstijd het Saalien. Vervolgens is er gedurende de laatste ijstijd, het Weichselien, een pakket dekzand op het keileem afgezet. In het Holoceen, het huidige tijdvak, heeft zich in dit dekzand een podzolbodem ontwikkeld, namelijk een laarpodzol. Dit wijst op een van oorsprong wat lager gelegen en daardoor vochtiger gebied in een bosomgeving.

Wat meer informatie over de diktes van de afzettingen kan uit het Dinoloket gehaald worden. Dit geeft echter geen direct uitsluitsel over de dikte van het dekzand ter plekke van de Joodse begraafplaats, omdat in de

ter plekke van de Joodse begraafplaats, omdat in de directe omgeving geen boringen zijn beschreven. Het is wel aannemelijk dat het dekzandpakket hier tussen de 90 en 120 cm dik is. Hierbij moet worden opgemerkt dat met name in de zuidelijker aanwezige boring onder het dekzand een grindrijk pakket van 60 cm aanwezig is, dat ook behoort tot de Formatie van Bostel. Als dat uitwigt naar het noorden, zou er sprake kunnen zijn van een dunne laag grindrijk zand op de begraafplaats op een diepte van ongeveer 1 meter met een dikte van ongeveer 25 cm. Het Dinoprofiel, gebaseerd op modellen n.a.v. boringen, laat ter plekke van de begraafplaats een vergelijkbare dikte van de pakketten zien (resp. 1 meter dekzand en 45 cm -mogelijk- grindrijk zand). De aanwezigheid van dit grindrijke zand kan van invloed zijn geweest voor de diepte van het begraven. Het keileempakket begint ter hoogte van de begraafplaats ongeveer tussen de 110 cm aan de zuidzijde en 130 cm aan de noordzijde.

De geschatte dikte van 1 – 1,10 m dekzand is ook nodig om te kunnen begraven. Het reliëf van de begraafplaats is onregelmatig, met hoogteverschillen van 50 cm. Dit kan veroorzaakt zijn door wat verstuing, maar waarschijnlijker door het vele begraven, los nog van het hoogteverschil tussen de paden en de rest van de begraafplaats.

Twee grondboringen nabij de Joodse begraafplaats laten een wisselende dikte van dekzand zien, waarbij de zuidelijke boring een pakket van grindrijk zand heeft tussen 1,20 en 1,80 m op keileem op de Formatie van Drachten (zeer fijn zand). Bron: www.dinoloket.nl

4.2 Grondradaronderzoek

In opdracht van Landschapsbeheer Drenthe heeft Medusa een grondradaronderzoek uitgevoerd. De vraag hierbij was of er grondverstoringen waarneembaar zouden zijn die kunnen wijzen op mogelijke graflocaties. Het grondradaronderzoek is uitgevoerd met een klein karretje en er is gewerkt met een 400 mhz radarantenne. De gelopen lijnen zijn zowel in de lengte- als in de breedte richting uitgevoerd met een onderlinge afstand van 50-90 cm (zie figuur 3).

Er is gemeten tot een diepte van 2 meter, in lagen van 20 cm. Dat betekent dat er 10 vlakken in beeld zijn gebracht, die een afwijken signaal geven zodra er sprake is van verstoring. Je kunt dan denken aan de aanwezigheid van stenen, wortels, grafresten, puin, enz., maar in dit geval ook mogelijke graven/grafresten. Daarnaast kan het gaan om opvallende natuurlijke of opgebrachte bodemlagen of laagovergangen als gevolg van dichtheidsverschillen, zoals van dekzand naar keileem. De reflectie van de bestaande graflocatie is gebruikt om te vergelijken met overeenkomstige reflecties op andere locaties.

De verstoring van de twee bovenste lagen wordt, naast het verstoren van de grond ten behoeve van graven, vooral bepaald door boomwortels. Er zijn vervolgens diverse natuurlijke doorgaande grondlagen vastgesteld:

- Op een diepte van ongeveer 40-80 cm is een doorgaande grondlaag aanwezig.
- Op een diepte tussen 50 en 70 cm lijkt de hierboven genoemde grondlaag op diverse plekken doorsneden te zijn door diepere verstoringen. Dit kan duiden op graflocaties.

Het Dinoprofiel laat van zuid naar noord de ondergrond zien van het gebied. De Joodse Begraafplaats ligt ter hoogte van de twee verticale lijnen bij de zwarte accolade. Legenda: fel geel = dekzand, midden geel = afzettingen beekdal de Slokkert uit het Weichselien, oranje-rood = keileem uit het Saalien, licht geel = Formatie van Drachten (Midden Pleistoceen), roze = Formatie van Peelo (Elsterien). Bron: www.dinoloket.nl

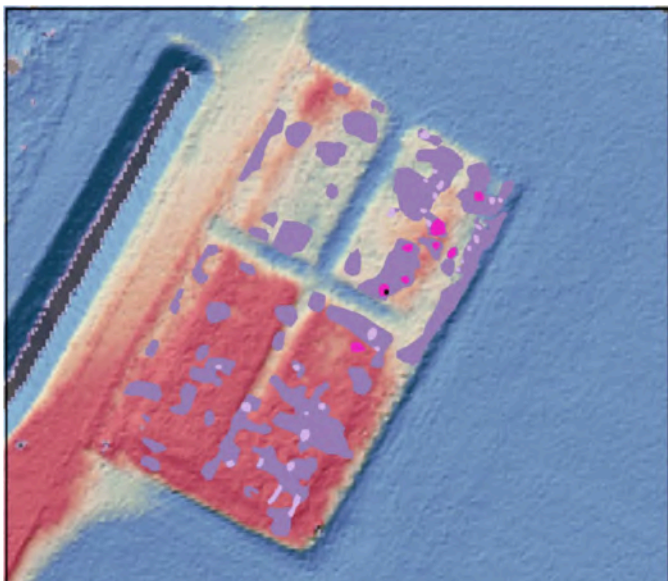
- Aan de zuidzijde van de begraafplaats is op een diepte van 100-200 cm een doorgaande grondlaag aanwezig. Hiervan wordt aangegeven dat dit waarschijnlijk de overhang naar de keileemondergrond kan zijn.

Het raster van gelopen lijnen met de grondradar. Bron: Medusa B.V.

Het apparaat waarmee de grondradarmetingen worden uitgevoerd

Locaties met vrij zekere grafresten (graven) aangegeven met fel roze contour, onzekere locaties met grafresten in licht paars en gebieden met mogelijke graflocaties in donkerder paars. De zwarte stip geeft de locatie van de grafsteen aan. Bron: Medusa B.V.

Uitgangspunt bij interpretatie is de verstoring die hoort bij het bestaande graf. Hier wordt de bovenste doorgaande laag doorbroken en laat een duidelijke verstoring zien tussen een diepte van 50-100 cm, waarbij op -100 cm een duidelijk groot los object aanwezig is. Aan de noordoost zijde van het bestaande graf komen meerdere van dergelijke reflecties voor, tot een diepte die varieert van 100 cm tot 150 cm waarbij sommige onderin wat expliciete structuren en daarboven wat grotere losse objecten vertonen. De grootte van de verstoringen variëren ook sterk in breedte.

Zo hebben sommige structuren een breedte van ruim 2 tot 3 meter.

Uitgaande van de vele verstoringen in de bodem op een niveau dieper dan 40 cm, is het waarschijnlijk dat er verspreid over de hele begraafplaats begraven is.

Veldwerk tijdens het grondradaronderzoek

4.3 Duiding resultaten

Globaal is de ondergrond in dit gebied opgebouwd uit een pakket dekzand, op grindrijk zand op keileem op zeer fijn zand van de Formatie van Drachten.

Ondanks dat er op locatie geen boringen bekend zijn, wordt verwacht op basis van enkele nabije boringen en een profiel uit het Dinoloket dat de opbouw en diepte van deze lagen hier resp. als volgt is:

1. Dekzand: 0 tot -1,20 m
2. Grindrijk zand: -1,20 tot -1,40 m
3. Keileem: -1,40 tot -2,50 m
4. Zand van de Formatie van Drachten: > -2,50 m

De eerste twee doorgaande lagen die werden beschreven door Medusa liggen beide binnen de dekzand laag. Mogelijk is er onderscheid tussen het Jonge en het Oude Dekzand waargenomen, waarbij het Oude dekzand veel lemiger is en de grindlaag de laag van Beuningen vertegenwoordigd. De doorgaande laag aan de zuidzijde ligt tussen -1 m en -2 m en valt daarbij binnen de grindrijke en/of keileem laag. De losse objecten die hierbij werden waargenomen zouden ook (kleine) zwerfstenen kunnen zijn.

Sommige van de verstoorde lijnen geven een diepte en een breedte weer van resp. 1,20 m en 3 m, wat vrij groot lijkt voor een graf. Maar er zijn ook een aantal ondiepere en smallere verstoringen zichtbaar. Deze verstoringen zijn echter nog steeds vrij diep en breed, terwijl het signaal van het enige graf van een volwassen persoon kleiner is. Dit is vreemd, zeker omdat verondersteld wordt dat er veel kinderen zijn begraven.

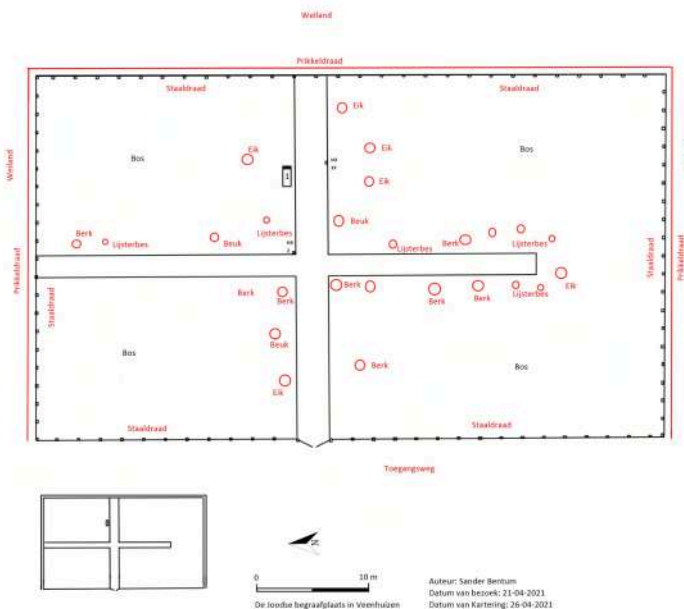
Daarnaast kun je waarschijnlijk concluderen dat er grond is opgebracht, enerzijds omdat alle reflecties stoppen op -40 cm en omdat de bovenzijde van de bovenste herkenbare doorlopende grondlaag gemiddeld op zo'n -50 cm ligt; dit zou het oorspronkelijke oppervlak kunnen zijn geweest. Dit zou betekenen dat men niet dieper groef dan tot op de grindlaag, wat logisch is, omdat het graafwerk dan lastig wordt.

5. Uitgangssituatie

5.1 Beschrijving uitgangssituatie bij projectstart

De Joodse begraafplaats ligt aan het einde van een doodlopend betonnen pad, afgesloten met een hek, in het verlengde van de Kerklaan richting het beekdal van De Slokkert. De begraafplaats ziet er uit als een licht verhoogd, rechthoekig bosje, en wordt omgeven door een weiland naast een melkveebedrijf. Er is geen naambord of bewegwijzering te vinden.

Op deze plattegrond van de Joodse begraafplaats in Veenhuizen is met de kleur zwart aangegeven hoe de Joodse begraafplaats rond 1980 is gekarteerd. Met de kleur rood is weergegeven welke veranderingen er hebben plaatsgevonden op de Joods begraafplaats. Deze veranderingen zijn waargenomen op 21-04-2021 en deze zijn gekarteerd op 26-04-2021.

Het witte, eikenhouten toegangshek naar de Joodse begraafplaats is in zeer slechte staat

De begraafplaats is overwoekerd met bramen

De begraafplaats is bereikbaar via dit betonnen pad, dat in eigendom is van het Waterschap Noorderzijlvest en waar het NIK recht van overpad heeft. Het pad wordt tevens gebruikt door het vee om naar de achterliggende weilanden te lopen. Vanwege dit gebruik is het pad niet altijd schoon en soms op een aantal plekken met stroomdraad en een hek afgesloten. Een alternatieve route naar de begraafplaats loopt via de overkant van de wijk over het schouwpad (gras) van het waterschap. De begraafplaats zelf is in vervallen staat. De omheining bestaat uit betonnen paaltjes met metaaldraad en zowel de draad als de paaltjes zijn op een aantal plekken kapot. Aan de buiten zijde heeft de melkveehouder op een aantal plekken houten palen met prikkeldraad geplaatst, zodat het vee de begraafplaats niet op kan. Door vervolgens de afrastering te openen en via een dam met stroomdraad naar het betonnen pad te lopen, is de begraafplaats bereikbaar.

Het witte, houten toegangshek is in zeer slechte staat. De begraafplaats is in de zomer van 2022 overwoekerd met hoog gras, bramen, brandnetels, varens, opslag van bomen en struiken, zoals berk, eik, lijsterbes, meidoorn en Amerikaanse vogelkers. In enkele eiken bevinden zich nesten van de eikenprocessierups.

Een deel van de (eiken)bomen houdt wellicht verband met de oorspronkelijke structuur van de begraafplaats.

Er is veel opslag van onder andere berken op grafvakken

Op twee hoeken staan nog forse, oude exemplaren. Uit een gesprek met één van de eigenaren van het naastgelegen melkveebedrijf (dhr. Riedstra) in februari 2024 blijkt dat op de andere twee hoeken van de begraafplaats ook oude eikenbomen hebben gestaan. In de huidige situatie zijn deze verdwenen.

Op de begraafplaats bevindt zich één grafsteen, deze is in goede staat, leesbaar en staat rechtop. Verder zijn er twee betonnen paaltjes zichtbaar waarop letters en cijfers staan. De paaltjes staan scheef en één bevindt zich in een wat slechtere staat. De begraafplaats wordt in vier vakken verdeeld door middel van een verdiept liggend middenpad en twee verdiept liggende zijpaden. De begraafplaats ligt tegenwoordig verhoogd in het landschap. De omliggende percelen lijken in het verleden te zijn geëgaliseerd en ontwaterd.

5.2 Joodse begraafplaatsen in de Koloniën van Weldadigheid: een vergelijking

In de negentiende eeuw stichtte de Maatschappij van Weldadigheid in het zuidwesten van Drenthe en een stukje Overijssel drie koloniedorpen, de zogenaamde

Gedenksteen op de Joodse begraafplaats in Willemsoord

vrije koloniën: Frederiksoord, Wilhelminaoord en Willemsoord. In de vrije koloniën konden gezinnen een nieuw bestaan opbouwen door het verrichten van productief werk. In Willemsoord werd een synagoge gebouwd en een Joodse begraafplaats aangelegd. De begraafplaats ligt in de huidige gemeente Steenwijkerland (provincie Overijssel). Een vergelijking tussen de begraafplaatsen in Veenhuizen en Willemsoord is interessant, omdat beide

Beuken rondom de begraafplaats in Willemsoord

begraafplaatsen vanuit de Maatschappij van Weldadigheid zijn ontstaan en in dezelfde periode. De Joodse gemeenschap in Willemsoord was kleiner dan die in Veenhuizen. Bovendien verschilde de samenstelling van de gemeenschap sterk van die in Veenhuizen, omdat Willemsoord een vrije kolonie betrof waar vooral gezinnen geplaatst werden. Rond 1845 bereikt de Joodse gemeente in Willemsoord de grootste omvang: 160 bewoners verspreid over 21 gezinnen. Hoeveel mensen er op de begraafplaats begraven zijn, is onbekend. De begraafplaats is niet lang in gebruik geweest (zo'n 60 jaar) en had een beperkte functie voor de omgeving (in het nabijgelegen Steenwijk bevindt zich ook een Joodse begraafplaats).

Het perceel is te vinden langs de straat die De Pol heet. Op de begraafplaats bevinden zich geen grafstenen. Vermoedelijk hebben die er ook niet gestaan. In 1937 is al eens een initiatief genomen om de toen verwilderde begraafplaats op te knappen.

Uit deze periode komt ook de gedenksteen die op de begraafplaats is geplaatst. Rondom het perceel is na 2008 een stevig laag metalen hek geplaatst. Dit verving een eenvoudig hekwerk van gaas met houten palen waarbij de toegang open was. Voor bezoekers is er een klein informatiebordje geplaatst en naast de ingang staat een bank. Een rij dicht op elkaar geplaatste beuken langs de straat geeft mogelijk de oude grens van het perceel aan.

Het betreft hier waarschijnlijk, net als aan de achterkant van het perceel, een niet onderhouden en daardoor uitgegroeide beukenhaag. Centraal loopt een verdiept pad tussen de wat hoger gelegen grafvelden.

De begraafplaats vertoont gelijkenissen met andere Joodse begraafplaatsen in provincie Drenthe en ook met die in Veenhuizen. De begraafplaats in Veenhuizen was oorspronkelijk kleiner dan nu het geval is, en heeft ook een omheining door middel van een beukenhaag gehad. Ook het verdiepte centrale pad ten opzichte van de iets hoger gelegen grafvelden vertoont gelijkenis. Het ontbreken van grafmonumenten werd in paragraaf 1.2 al door de godsdienstig leraar in Willemsoord bevestigd en komt overeen met de situatie in Veenhuizen.

6. Aanbevelingen

6.1 Streefbeeld

In overleg met het NIK wordt het volgende streefbeeld gehanteerd: *Een omheinde begraafplaats met zicht op de lucht. Bescherming van de visuele elementen op de begraafplaats zoals de grafzerk, stenen paaltjes en de verdiepte padenstructuur.*

6.2 Aanbevelingen voor herstel en beheer

Op basis van het cultuurhistorische onderzoek, zijn een aantal aanbevelingen voor het herstel en herwaarderen van de begraafplaats te benoemen. Hierbij wordt de kolonieperiode van Veenhuizen als uitgangspunt genomen. Dit uitgangspunt is gekozen, omdat de relatie tussen de begraafplaats en de kolonieperiode het sterkst is: het is de reden van de aanleg en de periode dat de begraafplaats het meest intensief in gebruik was. Bovendien sluit het aan bij de periode waar de werelderfgoed status betrekking op heeft. Het betekent niet dat er geen aandacht is voor latere tijdslagen, mits deze van waarde zijn en/of een bijzonder verhaal vertellen.

Aan de buitenzijde van de begraafplaats gaat het om:

- Restauratie van de beukenhaag uit de kolonieperiode rond 1860.
- Behoud van de betonnen paaltjes (omheining) als nieuwere tijdslaag, vanwege het verhaal van de betonfabriek en de rol van beton in Veenhuizen in de voor- en naoorlogse periode. Veel van deze elementen zullen in de loop der tijd verdwijnen. De begraafplaats is een plek waar ze gehandhaafd kunnen blijven als getuigenis aan deze periode.

De oude eik op de hoek houdt wellicht nog verband met de aanleg van de begraafplaats

- Nieuw toegangshek als kopie van het huidige, niet te restaureren hek.
- De begraafplaats niet afsluiten door middel van een slot op het hekwerk.

Op de begraafplaats gaat het om:

- Verwijderen van alle bomen en struiken op de grafvelden en paden.
- Het handhaven van de twee oude eiken op de hoeken.
- Aanplant van twee nieuwe eiken op de hoeken waar deze verdwenen zijn.
- Afharken van de verdiepte paden (zo'n 15 cm organisch materiaal).
- Aanvullen van de verdiepte paden met woudzand tot huidig niveau.
- Intensief maaien de eerste periode om opslag, braam en Amerikaanse vogelkers te onderdrukken.
- Het plaatsen van een bankje direct bij de ingang op de begraafplaats. Hierbij de bezoekregels van de begraafplaats duidelijk vermelden.

- Handhaven van het aanwezige grafmonument en de twee betonnen paaltjes.

Het verwijsbord aan de Eikenlaan zonder verwijzing naar de Joodse begraafplaats die op de achtergrond rechts van de weg zichtbaar is

Voor het verbeteren van de bereikbaarheid en toegankelijk van de begraafplaats gaat het om:

- Een meertalig informatiebord bij de ingang.
- Een informatiebordje met spelregels op het toegangshek.
- Verwijsbord naar de begraafplaats op de kruising Eikenlaan/Kerklaan.
- Het realiseren van een maaipad.
- Het schrikdraad ter hoogte van de begraafplaats gebruiksvriendelijker inrichten met duidelijke aanwijzing voor het gebruik.

Het voorstel voor de te behouden, te kappen en her te planten bomen op de begraafplaats ten behoeve van de restauratie in 2023-2024

Voor de toekomstige instandhouding van de begraafplaats:

- Het opstellen van een beheerplan voor gemeente Noordenveld.
- Het opzetten van een vrijwilligersgroep voor het onderhoud aan het groen en de paden.
- De aanwijzing van de Joodse begraafplaats te Veenhuizen als provinciaal monument. Dit levert subsidiemogelijkheden voor instandhouding op.

Literatuurlijst

Literatuur

Schuring, A. (2015). *De arme dood. Begraafplaats Veenhuizen – een rondleiding*. Uitgeverij Schuring Assen.

Drint, A., Luning, H.M. (2015). *Een eik van gewezen. De Joodse begraafplaatsen in de provincie Drenthe*. Profiel.

Steunpunt Erfgoed Drenthe. (2019). *Joodse begraafplaatsen in Drenthe. Een handreiking voor integraal beheer*. Steunpunt Erfgoed Drenthe en Provincie Drenthe.

Bleeker, M., *Het Joodse pad naar beschaving. De geschiedenis van de Joodse gemeenschap in de koloniën van Willemsoord en Veenhuizen in de Maatschappij van Weldadigheid tussen 1838 en 1850*. Amsterdam: Vrije Universiteit, 2019; bachelorscriptie.

Erdtsieck, I., 'The Jewish Officials of Willemsoord and Veenhuizen, 1818-1890' in *Studia Rosenthaliana. Journal of the History, Culture and Heritage of the Jews in the Netherlands*, 35-1, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2001, 23 – 47.

Ir. C.A. Kloosterhuis, *De bevolking in de Vrije Koloniën der Maatschappij van Weldadigheid*, Zutphen, 1981 (o.a. p. 284 e.v.)

NXTlandscapes. *Joodse Begraafplaats Veenhuizen weer op de kaart*. Rotterdam: NXTlandscapes, 2017

Roelfsema-van der Wissel, H. G. (2006). *De gezondheidszorg in de Noord-Nederlandse koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid tussen 1818 en 1859*. s.n.

Brouwer, T. "Veenhuizen, de voormalige synagoge." *Bulletin K.N.O.B.* 76, no. 4/5 (1977): 240.

Groen, G. *Joden op de Pol*. Mijnbestseller.nl: z.p., 2012.

Kamminga, W., *Een tijdsbeeld. 1837-2000*. 2010.

Dienst voor het Kadaster, Assen. Register Onroerende Zaken Hyp4, deel 7920, nummer 28.

Websites

<https://www.drentsarchief.nl/>

<https://sjoa-drenthe.nl/index.php/nl/>

https://kennis.cultureelerfgoed.nl/index.php/Joodse_begraafplaatsen_in_Nederland

<https://www.oldgrol.nl/grollerholt-3>

<https://allekolonisten.nl/nl/de-kolonien.html>

<https://www.dodenakkers.nl/>

<https://www.delpher.nl/>

<https://www.topotijdreis.nl/>

<https://www.dinoloket.nl/>

<https://www.ahn.nl/>

Eindnoten

¹ Woorden voor gelovigen of religies worden zonder hoofdletter geschreven. Echter wanneer het om een specifiek volk gaat of afgeleid is van een aardrijkskundige naam, wordt de naam van een volk of lid daarvan met hoofdletter geschreven. Het is vaak moeilijk onderscheid te maken of een geloofsovertuiging of etniciteit wordt bedoeld. Om verwarring over het gebruik van wel of geen hoofdletter te voorkomen, wordt in dit document het woord 'Joods' of afgeleiden daarvan consequent met een hoofdletter geschreven.

² <https://allekolonisten.nl/nl/de-kolonien.html>

³ Drents Archief, Assen. Toegang 1086 Maatschappij van Weldadigheid, inventarisnummer 6.

⁴ Drint, A., Luning, H.M. (2015). Een eik van gewezen. De Joodse begraafplaatsen in de provincie Drenthe, p. 157.

⁵ De gemeenschap bestaat uit 6 meisjes, 7 jongens, 7 vrouwen, 14 mannen en 1 korporaal der Veteranen. Joodse begraafplaats Veenhuizen weer op de kaart. NXT Landscapes, feb. 2017, p.6

⁶ Nationaal Archief te Den Haag (NA), Hoofdcommissie tot de zaken der Israëlieten (2.07.01.05).

⁷ Bleeker, M. 'Het Joodse pad naar beschaving: de geschiedenis van de Joodse gemeenschap in de koloniën Willemsoord en Veenhuizen in de Maatschappij van Weldadigheid tussen 1838 en 1850' (2019), p. 19.

⁸ Drents Archief, Assen. Toegang 1086 Maatschappij van Weldadigheid, inventarisnummer 249, nummer 84 e.v.

⁹ Schuring, A. (2015). De arme dood. Begraafplaats Veenhuizen – een rondleiding.

¹⁰ Voor het Vierde Gesticht werd ook pas vanaf 1875 een grafregister bijgehouden.

¹¹ Drint, A., Luning, H.M., p. 157

¹² Erdtsieck, I., 'The Jewish Officials of Willemsoord and Veenhuizen, 1818-1890' in *Studia Rosenthaliana. Journal of the History, Culture and Heritage of the Jews in the Netherlands*, 35-1, Amsterdam: Amsterdam University Press (2001), p. 37

¹³ Ibid., p. 41.

¹⁴ Brouwer, T. "Veenhuizen, de voormalige synagoge." *Bulletin K.N.O.B.* 76, no. 4/5 (1977), p. 240

¹⁵ Met ongeboren vrucht wordt bedoeld op een onvoldragen menselijk wezen in het stadium waarin gelijkenis met het volwassen stadium gaat optreden. Tegenwoordig ligt deze grens op 24 weken en wordt dat een vroeggeboorte genoemd. Het gaat dus om het verlies van een kind tijdens de zwangerschap, maar voordat het voldragen is. De regel hier impliceert dat bij een zwangerschap tussen de 7 en 9 maanden een te vroeg geboren, overleden kind al werd begraven. Hier was blijkbaar geen aparte regel voor nodig.

¹⁶ Drint, A., Luning, H.M., p. 40.

¹⁷ Drents Archief, Assen. Toegang 1086 Maatschappij van Weldadigheid, inventarisnummer 6.

¹⁸ De aanleg van de algemene begraafplaats buiten de bebouwde kom valt ook samen met het verbod op het begraven in en rond kerken uit 1829.

¹⁹ Drint, A., Luning, H.M., p.36

²⁰ Erdtsieck, I., p. 23.

²¹ Drents Archief, Assen. Toegang 0031, inventarisnummer 201557 en 201558.

²² Drents Archief, Assen. Toegang 0031, inventarisnummer 201558. Verbalen 27 april – 2 juni 1893.

²³ Dienst voor het Kadaster, Assen. Register Onroerende Zaken Hyp4, deel 7920, nummer 28.

²⁴ Indeling van categorieën overgenomen uit: Drint, A., Luning, H.M., p. 61.

²⁵ Vertaling overgenomen uit: Drint, a., Luning, H.M., p. 300.

²⁶ Stichting Old Grol, artikel over het Grollerholt, raadpleegbaar via <https://www.oldgrol.nl/grollerholt-3>.

²⁷ <https://rijksmonumenten.nl/monument/468939/noorderbegraafplaats-toegangshek/assen/>

²⁸ Stichting Old Grol, Grollerholt 3, via: <https://www.oldgrol.nl/grollerholt-3>. Het ontwerp van het herdenkingsmonument is niet uitgevoerd.

²⁹ Roelfsma – van der Wissel, H.G. (2006). De gezondheidszorg in de Noord-Nederlandse koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid tussen 1818 en 1859. Het archiefstuk waar naar wordt verwezen is: Drents Archief, Assen. Toegang 1086 Maatschappij van Weldadigheid, inventarisnummer 259, 27 mei 1842, nr. 19. Bij opvraging van dit archiefstuk blijkt dat de verwijzing niet juist is. Het juiste archiefstuk is niet achterhaald.

³⁰ https://kennis.cultureelerfgoed.nl/index.php/Joodse_begraafplaatsen_in_Nederland

³¹ Drint, A., Luning, H.M., p. 157-158. Verwezen wordt naar het archiefstuk: DA, Archief Rijkswerkinrichtingen, jaarstukken 1864. Deze verwijzing leverde bij het Drents Archief niet het juiste archiefstuk op. Meerdere pogingen om de juiste bron boven water te krijgen, hebben niet het gewenste resultaat gehad. Vervolgonderzoek door vrijwilligers kan uitkomst bieden.